

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
і спеціальних галузей історичної науки

Дипломна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему

**ІДЕЙНІ ВИТОКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ У ХІХ СТОЛІТТІ**

Виконав: студент 4 курсу
групи ІА-41
Спеціальності 032 «Історія та археологія»
Соловій Петро Михайлович

Керівник:
доктор історичних наук, професор
Шологон Лілія Іванівна

Рецензент:

Івано-Франківськ, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ	5
1.1 Політичне та соціально-економічне становище Галичини у складі Австрійської імперії	5
1.2 Національне відродження русинів-українців у першій половині XIX століття	12
1.3 Вплив культурних, політичних та ідеологічних факторів на формування русифільства	18
РОЗДІЛ 2. ІДЕЙНІ ВИТОКИ РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ	22
2.1 Основні ідеологічні концепції русифільства	22
2.2 Вплив російської культурної та політичної традиції	26
2.3 Роль інтелігенції у формуванні русифільської ідеології	32
2.4 Протистояння русифільства та народництва	38
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ	43
3.1 Основні організації та товариства русифілів у Галичині	43
3.2 Діяльність культурно-освітніх і політичних інституцій	48
3.3 Періодичні видання русифільського спрямування	53
3.4 Вплив русифільського руху на суспільно-політичне життя Галичини .	59
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку української державності, в умовах відсічі збройній агресії РФ, особливої ваги набуває аналіз історичних прецедентів ідеологічної та політичної інфільтрації «російського міфу» в український соціокультурний простір. Дослідження краху москвофільського проєкту в Галичині на межі XIX–XX століть дозволяє зрозуміти механізми формування національної ідентичності та причини банкрутства концепцій «єдиного народу». Вивчення того, як модерне українство здобуло перемогу над субсидованим ззовні консервативним рухом, є критично важливим для протидії сучасним гібридним загрозам.

Ступінь наукової розробки проблеми. Тематика дослідження спирається на ґрунтовний доробок сучасних українських і закордонних істориків. Політичні аспекти та парламентську діяльність детально дослідили О. Аркуша, М. Кугутяк, І. Соляр та І. Чорновол. Інституційну базу руху (Народний дім, Ставропігійський інститут) і діяльність Товариства імені Михайла Качковського аналізували М. Кріль, І. Орлевич та О. Сухий. Питання ідеології преси й освітньої політики розкриті в працях О. Дроздовської, М. Лесюка, Л. Сніцарчук і Б. Ступарика. Особливості політичної ідентифікації та геополітичної мутації руху напередодні Першої світової війни ґрунтовно препаровані в роботах О. Зайцева, М. Литвина та М. Мудрого.

Мета і завдання дослідження. *Метою роботи* є комплексний аналіз причин, механізмів і наслідків політичної та ідеологічної поразки москвофільського руху в Галичині наприкінці XIX–на початку XX ст. Досягнення мети передбачає виконання таких *завдань*:

1. Проаналізувати інституційну та матеріальну базу москвофільства.
2. Дослідити еволюцію ідеологічних доктрин і мовної політики руху.
3. Виявити причини електорального фіаско русофілів після демократизації виборчого права.
4. З'ясувати роль російського чинника та фінансових субсидій у функціонуванні течії.

5. Оцінити вплив діяльності москвофілів на процеси українського націотворення.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єктом дослідження є суспільно-політичне та культурне життя Галичини на межі XIX–XX століть. Предмет дослідження – процес занепаду москвофільської течії як політичного й соціокультурного феномену.*

Хронологічні та територіальні межі. *Хронологічні межі охоплюють період з 1860-х рр. (початок інституційного оформлення руху) до 1917 року (остаточне банкрутство проекту після розпаду Російської імперії). Територіальні межі дослідження обмежені Східною Галичиною як ключовим регіоном конкуренції українського та москвофільського таборів у складі Австро-Угорщини.*

Джерельна база дослідження включає програмні документи Руської народної партії (РНП), статuti Товариства імені Михайла Качковського, періодичні видання того часу (газети «Слово», «Галичанин», «Діло»), а також мемуаристику й публіцистику учасників подій.

Методологія та методи дослідження. Робота базується на принципах історизму та об'єктивності. Використано *порівняльно-історичний метод* (для зіставлення стратегій «Просвіти» й Товариства імені Михайла Качковського), *системно-структурний аналіз* (для вивчення апарату РНП) і *статистичний метод* (для аналізу результатів виборів 1907–1911 рр.).

Наукова новизна та практичне значення роботи. Новизна полягає у спробі інтегрального погляду на поразку москвофільства не просто як на наслідок репресій, а як на результат внутрішньої неспроможності до модернізації. *Практичне значення* полягає в можливості використання результатів для підготовки лекційних курсів з історії України та політології.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ

1.1 Політичне та соціально-економічне становище Галичини у складі Австрійської імперії

Формування русофільського руху в Галичині в другій половині XIX століття неможливо повною мірою досягнути без глибокого аналізу політичних реалій, у яких опинилися західноукраїнські землі після їхнього входження до складу монархії Габсбургів. Як детально розглядає американський історик Ларрі Вулф відомій монографії «Ідея Галичини: історія та фікція в габсбурзькій політичній культурі», унаслідок першого поділу Речі Посполитої в 1772 році Східна Галичина перейшла під владу Австрійської імперії [2].

Юридичним та ідеологічним обґрунтуванням анексії цих територій стали історичні претензії імператриці Марії Терезії на спадщину середньовічного Галицько-Волинського князівства, що знайшло своє відображення в офіційній латинізованій назві новоствореної провінції – Королівства Галичини і Лодомерії. Про це докладно свідчать матеріали академічної «Енциклопедії історії України» [41]. Уже сама назва мала не лише адміністративне, а й символічне значення: Відень прагнув продемонструвати легітимність нового володіння, вписавши його в династичну історію Габсбургів і європейську систему міжнародного права.

Варто наголосити, що новоутворений коронний край був багато в чому штучним політичним конструктом Відня. За концептуальним зауваженням дослідника Павла-Роберта Магочія, задля адміністративної зручності австрійський уряд об'єднав у межах однієї провінції дві етнічно, конфесійно й соціально відмінні території: переважно українську (русинську) Східну Галичину й польську Західну Галичину з центром у Кракові [4, с. 342]. Цей крок заклав фундамент довготривалого політичного дисбалансу: русини, які були абсолютною більшістю на сході краю, опинилися в статусі демографічної й політичної меншості в межах усієї нової об'єднаної провінції. Формально це була єдина адміністративна

одиниця, однак внутрішньо вона залишалася глибоко поділеною за мовою, суспільною структурою й історичною пам'яттю. Для польської еліти Галичина ставала простором збереження національного впливу після втрати власної державності, тоді як для русинів вона дедалі більше перетворювалася на арену боротьби за елементарне представництво та культурне виживання.

Зі зміною державної приналежності відбулася суттєва трансформація управлінського апарату. Замість колишнього поділу на воєводства було запроваджено жорстко централізовану австрійську систему округів (циркулів), підпорядкованих Губерніуму у Львові. Проте, як слушно зауважує Іван Лисяк-Рудницький у фундаментальній праці «Українці в Галичині під австрійським пануванням», попри розгалужений бюрократичний апарат Габсбургів, реальна влада на місцях фактично залишилася в руках польської аристократії [5, с. 415].

Не маючи достатньої кількості власних лояльних чиновників, Відень пішов на негласний компроміс із місцевою шляхтою, зберігши її панівне становище в економічній і соціальній сферах. Польські землевласники контролювали значну частину маєтків, місцеві судові структури, освітні установи й канали політичного впливу. Це створювало ситуацію подвійного підпорядкування русинського населення: формально – імперській адміністрації, фактично – місцевим польським елітам.

Початковий етап австрійського панування, що збігся з добою «освіченого абсолютизму» Марії Терезії та Йосифа II, приніс русинам низку позитивних змін. За визначенням Ярослава Грицака, сюди належали юридичне зрівняння греко-католицької церкви з римо-католицькою, заснування освітніх закладів для духовенства та спроби регламентації панщини [13, с. 58]. Особливо важливим стало зміцнення статусу греко-католицького духовенства, яке поступово перетворювалося на головний прошарок освіченої русинської еліти. Саме священники, семінаристи й церковні інтелектуали впродовж XIX століття часто були носіями модерної національної ідентичності. Ці кроки, як підсумовує Орест Субтельний у класичному підручнику «Україна: історія», сформували серед

українського населення феномен «габсбурзького міфу» – глибокої лояльності й віри у справедливого імператора-захисника [6, с. 214].

Однак після смерті Йосифа II та поступового згорання його реформ українське населення знову відчуло тиск польської гегемонії. У першій частині XIX століття польський вплив у крайовому управлінні, освіті та культурному житті лише посилювався. Русинська мова майже не мала офіційного статусу, а доступ русинів до адміністративних посад залишався вкрай обмеженим. Навіть там, де імперський центр декларував рівність підданих, практична реалізація залежала від локального балансу сил, який у Галичині переважно був на користь польської верхівки.

Революційні події 1848 року тимчасово відкрили нові перспективи для русинського руху. Було створено Головну Руську Раду, висунуто вимоги адміністративного поділу Галичини на східну українську та західну польську частини, поживалися видання преси та розвиток шкільництва. Проте більшість цих очікувань не була реалізована, а після стабілізації імперії значна частина здобутків виявилася обмеженою. Саме розрив між політичними сподіваннями та реальними результатами став одним із джерел майбутнього радикалізму частини русинської інтелігенції.

Глибоке відчуття політичної маргіналізації у власному краї, відсутність дієвих адміністративних важелів впливу, слабкість власної світської еліти та поступове розчарування у здатності Відня захистити русинів від польського домінування стали тією базовою політичною передумовою, яка згодом змусить частину галицької еліти шукати альтернативного, потужнішого зовнішнього покровителя, звертаючи свої погляди на Схід. Саме в такому історичному контексті й почали формуватися ідеї, настрої та організаційні осередки майбутнього русофільського руху.

Якщо в політичному вимірі українці Галичини були позбавлені реальних важелів управління, то їхнє соціально-економічне становище лише поглиблювало прірву між ними й панівною польською верхівкою. За своєю соціальною структурою, як констатує Джон-Пол Химка у ґрунтовній праці «Греко-католицька

церква та українське національне відродження в Галичині», галицькі русини наприкінці XVIII–у першій половині XIX століття були так званою «неповною нацією» [32]. Їхня соціальна стратифікація була вкрай звуженою: абсолютну більшість (понад 90%) складало безправне селянство, тоді як єдиною освіченою елітою та фактичними лідерами громади виступало греко-католицьке парафіяльне духовенство. Власної аристократії та потужного міського бюргерства українці практично не мали, оскільки велике землеволодіння перебувало в руках польської шляхти (дідичів), а торгівля та міське самоврядування контролювалися єврейським і польським населенням.

Економічна політика австрійського уряду щодо Галичини, на чому наголошує Орест Субтельний, мала яскраво виражений колоніальний характер [29, с. 222]. Край перетворився на аграрно-сировинний придаток і ринок збуту для промислово розвинених західних (німецьких і чеських) провінцій імперії. Відсутність державної підтримки місцевої промисловості та приплив дешевих фабричних товарів із заходу стримували розвиток міст і консервували економічну відсталість регіону. Основою економіки залишалося сільське господарство, яке перебувало в стані глибокої кризи. Для більшості українського населення це означало хронічну залежність від землі, низьку продуктивність праці та майже повну відсутність соціальних ліфтів.

До революційних подій 1848 року головним тягарем для українського селянина залишалася панщина (роботизна), яка супроводжувалася численними натуральними поборами та зловживаннями з боку польських землевласників. Аграрне перенаселення, примітивні методи обробітку землі та постійне дроблення селянських наділів призвели до масового зубожіння, яке увійшло в історію під назвою «галицьких злиднів» (*neźda galicyjska*), що детально описано в колективному виданні «Історія Галичини» й дослідженнях Феодосія Стебля [16; 28]. У багатьох місцевостях селянські господарства вже не могли забезпечити родину навіть мінімальними засобами існування. Це породжувало сезонні заробітки, боргову залежність, недоїдання та хвилі еміграції, які згодом лише посиляться.

Навіть після скасування панщини в 1848 році соціальна напруга не спала. Навпаки, за спостереженнями Джона-Пола Химки, вона набула нових форм через так звану проблему сервітутів – права користування лісами й пасовищами, які уряд залишив у власності дідичів [32, с. 148]. Це поставило звільненого селянина в повну економічну залежність від колишнього пана, провокуючи тисячі судових позовів і перманентні соціальні конфлікти в галицькому селі. Формальна особиста свобода не супроводжувалася економічною самостійністю, тому багато селян сприймали реформи як неповні та несправедливі.

Таке катастрофічне соціально-економічне становище мало прямі ідеологічні наслідки. Коли ж місцева еліта – духовенство та перша світська інтелігенція – усвідомила, що австрійський уряд не збирається кардинально змінювати цього соціально-економічного статусу-кво на користь українців, у суспільстві виник глибокий ідейний вакуум. Брак власних політичних інституцій і слабкість економічної бази підштовхували до пошуку зовнішньої опори, яка могла б компенсувати внутрішню безсилість.

Відчайдушний пошук сили, здатної захистити русинів від економічного визиску та польського домінування, став тією вирішальною соціально-економічною передумовою, яка змусила значну частину галицького суспільства звернути погляди до Російської імперії, убачаючи в ній міфічного захисника православного населення [27, с. 42]. Для багатьох це був не стільки раціональний геополітичний вибір, скільки реакція на безвихідь, соціальну фрустрацію та розчарування в австрійській моделі управління. Саме на цьому ґрунті русофільська ідеологія отримувала соціальну базу й емоційну підтримку.

Макроекономічна модель, що сформувалася в Галичині у першій половині XIX століття, відіграла фатальну роль у консервації бідності українського населення. У системі загальноімперського поділу праці австрійський уряд відвів Галичині роль так званої «внутрішньої колонії» – аграрно-сировинного придатка та гарантованого ринку збуту для промислової продукції з розвинених західних провінцій (Австрії, Богемії, Моравії), що аргументовано доводить Ярослав Грицак у монографії «Нарис історії України» [13, с. 75]. Митна політика Відня була

побудована таким чином, що місцеве виробництво виявилось абсолютно неконкурентоспроможним. Дешеві фабричні товари із заходу імперії швидко витіснили продукцію місцевих ремісників і мануфактур. Відтак процеси індустріалізації фактично минули Галичину.

Регіон не мав ані власного інвестиційного капіталу, ані розвиненої кредитно-фінансової системи, ані сучасної транспортної інфраструктури, що унеможливило формування української національної буржуазії та міського середнього класу, як це зафіксовано в академічній «Історії Галичини» [18]. Сфера торгівлі та нечисленні промислові підприємства контролювалися іноземним, польським або єврейським капіталом. У підсумку українське населення залишалося переважно селянською масою без достатніх економічних інструментів самозахисту, а отже, особливо вразливою до зовнішніх політичних впливів та ідеологій.

За відсутності розвиненої промисловості єдиним стабільним джерелом виживання для більшості русинів залишалася земля. Проте демографічне зростання на тлі майже незмінної площі орних земель призвело до катастрофічного аграрного перенаселення. Звичаєве право успадкування, за яким селянський наділ ділився між усіма синами, спричинило масове дроблення (парцеляцію) господарств. Кожне нове покоління отримувало дедалі менші ділянки, що поступово руйнувало економічну самодостатність селянської родини.

До середини XIX століття переважна більшість українських селян володіла настільки мізерними клаптиками землі, що вони не могли забезпечити навіть мінімального прожиткового мінімуму для родини, про що пише Феодосій Стеблій у статтях з історії соціальних рухів краю [28]. Значна частина селян змушена була орендувати додаткові наділи, найматися на сезонні роботи або впасти в борги. Будь-який неврожай, хвороба худоби чи зростання податків одразу перетворювалися на соціальну катастрофу для тисяч господарств.

Економіка краю набула ознак перманентної стагнації, що супроводжувалася хронічним недоїданням, епідеміями та масовим зубожінням. Бідність у Галичині була не тимчасовим явищем, а системним станом, відтвореним самою

структурою господарства. Низька продуктивність праці, технологічна відсталість села та слабкий розвиток міст не створювали альтернативних джерел доходу. Це формувало атмосферу безнадії, соціального песимізму та недовіри до існуючого порядку.

Ця економічна прірва мала прямі наслідки для національного відродження і, зокрема, для формування русофільської течії. Український рух у Галичині був хронічно недофінансованим, на що звертає увагу Іван Лисяк-Рудницький [20, с. 428]. Бідне селянство й нечисленне духовенство не могли власним коштом утримувати розгалуженої мережі преси, видавництв, читалень і політичних організацій. Навіть ті культурні ініціативи, які виникали, часто існували завдяки ентузіазму окремих діячів і працювали в умовах постійного дефіциту коштів.

У ситуації економічної безвиході та браку внутрішніх ресурсів ідея спертися на потужного зовнішнього спонсора для частини еліти мала вигляд не зради, а єдиного прагматичного шансу на виживання. Для значної частини духовенства та інтелігенції вибір був не між ідеальними моделями розвитку, а між слабким існуванням і можливістю отримати матеріальну підтримку для власних інституцій. Саме тому зовнішнє фінансування як символ сили та перспективи набувало не лише політичного, а й психологічного значення.

Російська імперія, користуючись цією слабкістю, згодом почне щедро субсидувати русофільські інституції (Ставропігійський інститут у Львові, Народний дім, пресу), що дозволить цій течії на певний час стати домінантною в політичному житті галицьких українців [25, с. 18; 33]. Завдяки фінансовим ресурсам русофіли могли підтримувати періодику, видавати книжки, утримувати організаційну мережу та впливати на громадську думку значно ефективніше, ніж їхні конкуренти. У підсумку економічна відсталість краю стала одним з ключових чинників, що відкрив шлях зовнішньому впливу на внутрішнє політичне життя Галичини.

1.2 Національне відродження русинів-українців у першій половині XIX століття

Початковий етап українського національного відродження в Галичині, який охоплює кінець XVIII–першу третину XIX століття, мав яскраво виражений елітарний і просвітницько-консервативний характер. Як зазначає канадський дослідник Джон-Пол Химка в ґрунтовній монографії «Греко-католицька церква та українське національне відродження в Галичині», з огляду на специфічну соціальну структуру галицьких русинів єдиною освіченою верствою, здатною артикулювати національні інтереси на цьому етапі, виступало греко-католицьке парафіяльне духовенство [32]. За концептуальним твердженням Ярослава Грицака, саме завдяки освітнім реформам Марії Терезії та Йосифа II (зокрема, відкриттю семінарії «Барбареум» у Відні в 1774 році та Генеральної духовної семінарії у Львові в 1783 році) ця генерація священників здобула якісну європейську освіту та глибоко усвідомила свою відповідальність за долю власного народу [26, с. 48]. Згідно з матеріалами академічної «Енциклопедії історії України», епіцентром раннього галицького пробудження став Перемишль – осідок найстарішої греко-католицької єпархії [41]. Саме там навколо єпископа Михайла Левицького, а згодом Івана Снігурського сформувався потужний культурно-освітній гурток, провідним ідеологом якого виступив канонік Іван Могильницький. У 1816 році за його ініціативи було створено перше українське просвітницьке товариство в Галичині, чия діяльність зосереджувалася на розбудові мережі парафіяльних шкіл і виданні підручників.

Водночас, розглядаючи цей етап крізь призму майбутнього формування русофільської течії, польський історик Ян Козік звертає увагу на глибокий мовно-культурний дуалізм тодішнього духовенства [33]. Ініціювавши просвітницький рух, вищі ієрархи залишалися вкрай консервативними: жива розмовна мова українського селянства здавалася їм надто «простою» для високого церковного й наукового вжитку. На думку Івана Лисяк-Рудницького, намагаючись захистити свою паству від тотальної полонізації, представники консервативного духовенства почали штучно конструювати книжну мову – «язичіє» [20, с. 418]. Дослідник

наголошує, що показовою в цьому контексті є «Грамматика языка славено-русского» Івана Могильницького (1829 р.), яка хоча й відіграла позитивну роль у захисті прав русинів на власну мову перед австрійською владою, проте водночас зафіксувала ментальний відрив еліти від народних мас. Саме такий ранній елітарний консерватизм, орієнтація на церковнослов'янську спадщину та принципове неприйняття живої народної мови заклали фундаментальні ідейні передумови для формування так званої партії «старорусинів». У другій половині XIX століття саме ця консервативна клерикальна течія, розчарована австрійською політикою й налякана радикалізмом молодого українськомовної інтелігенції, еволюціонує в повноцінний політичний русофільський рух, шукаючи мовної та культурної опори в концепції «єдиної неподільної російської народності» [34, с. 35; 30, с. 14].

Наступним, якісно новим етапом національного пробудження в Галичині став перехід від консервативного просвітництва до романтизму в 1830-х рр. Як зазначає Ярослав Грицак у класичній праці «Нарис історії України», рушійною силою цього процесу виступила вже не вища церковна ієрархія, а молоде покоління вихованців Львівської духовної семінарії та студентів університету, яке перебувало під глибоким впливом загальноєвропейських ідей романтизму [35, с. 62]. Якщо попередній етап був зосереджений переважно на збереженні станових прав і церковних позицій, то нове покоління дедалі більше зверталося до понять народу, мови, історичної пам'яті й культурної самобутності.

Європейський романтизм відкрив для галицької молоді новий спосіб бачення минулого й сучасності. Народна культура, фольклор, пісня, звичаї та місцева мова почали сприйматися не як ознаки провінційності, а як джерело автентичної національної сили. У цих умовах література й мовне питання набували виразного політичного змісту.

Уособленням цієї генерації стала діяльність гуртка «Руська трійця», до якого входили Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький. Це було середовище молодих інтелектуалів, які прагнули вивести русинський рух за межі вузькоцерковного консерватизму й надати йому модерного культурного змісту.

За твердженням Ореста Субтельного, епохальним здобутком «Руської трійці» стала публікація в 1837 році в Буді альманаху «Русалка Дністровая», що де-факто став маніфестом модерного українського відродження в Галичині [29, с. 235]. Видання мало значення далеко за межами літературного явища. Воно символізувало появу нової інтелектуальної програми, у центрі якої стояли народність, історична тяглість і мовна самобутність русинів як частини ширшого українського світу. Альманах демонстрував, що галицьке середовище здатне продукувати власний модерний культурний проєкт.

На противагу штучному «язичію» та церковнослов'янським текстам консервативного духовенства автори альманаху здійснили революційний крок: вони вперше застосували живу народну мову та фонетичний правопис. Це був не лише стилістичний вибір, а принципова ідеологічна позиція. Мова народу проголошувалася гідною літератури, освіти й суспільного життя, а отже, і носієм окремої колективної ідентичності. Такий підхід підривав традиційну монополію церковно-книжної культури та відкривав шлях до ширшої участі суспільства в національному русі.

Проте, як наголошує історик Феодосій Стеблій, реакція на це видання яскраво продемонструвала прірву між прогресивною молоддю та елітою: вище греко-католицьке духовенство злякалося такого радикалізму, тому майже весь наклад альманаху було конфісковано австрійською цензурою саме за сприяння церковних ієрархів [28]. Консервативні кола сприймали нові ідеї як загрозу усталеному порядку, дисципліні та власному авторитету. Для них романтичне пробудження несло ризик політизації суспільства й виходу народних мас з-під традиційного контролю.

Попри переслідування, значення «Русалки Дністрової» виявилось довготривалішим за цензурні заборони. Альманах став символом конфлікту поколінь старої обережної еліти та нової національно орієнтованої інтелігенції. Саме з цього моменту в Галичині дедалі виразніше формуються дві лінії розвитку: модерна українська народовська тенденція та консервативні течії, частина яких згодом еволюціонує в русофільський напрям.

Аналізуючи цей період у контексті передумов формування русофільства, критично важливо звернути увагу на ідеологічне підґрунтя діяльності галицьких романтиків. За переконанням Івана Лисяка-Рудницького, світогляд діячів «Руської трійці» базувався на ідеях панславізму – романтичного захоплення фольклором і гіпотетичною єдністю слов'янських народів [20, с. 422]. Для інтелектуалів першої половини XIX століття панславізм був привабливою альтернативою імперському поділу Європи й національній слабкості малих народів. Він обіцяв ширшу культурну спільність, історичну гідність і відчуття належності до великої цивілізаційної сім'ї.

Дослідник підкреслює, що цей ранній панславізм мав амбівалентну природу. З одного боку, він стимулював інтерес до власної етнографії та сприяв усвідомленню єдності галицьких русинів з наддніпрянськими українцями. Через нього посилювалася увага до народної мови, звичаїв, історичної пам'яті та спільного культурного кореня східнослов'янських земель.

З іншого боку, абстрактна ідея «великої слов'янської родини» за браком у Галичині власних державних традицій легко піддавалася маніпуляціям і могла трансформуватися в концепцію «єдиної руської нації» [30, с. 48]. Там, де не було чітко сформованої модерної української політичної ідентичності, панславістська риторика відкривала простір для підміни понять. Культурна солідарність поступово могла перетворюватися на політичне підпорядкування сильнішому центру, яким дедалі частіше поставав Петербург. Саме в цьому полягала внутрішня суперечність раннього слов'янофільства.

Показовою в цьому сенсі є оцінка майбутньої еволюції Якова Головацького. Як зауважує історик Остап Серeda, початкове романтичне слов'янофільство під тиском подальших політичних розчарувань і відсутності внутрішніх ресурсів призвело до фатальних ідеологічних зсувів [23, с. 145]. Особиста траєкторія Головацького демонструє, як культурний романтизм міг еволюціонувати в політичний консерватизм і зовнішню орієнтацію. Це був не поодинокий випадок, а симптом ширшої кризи самоідентифікації частини галицької інтелігенції.

Головацький згодом зрікся ідей «Русалки Дністрової», став одним з найвизначніших ідеологів русофільства в Галичині, перейшов на позиції використання «язичія» та врешті-решт емігрував до Російської імперії [36, с. 51]. Така трансформація особливо промовиста, адже йдеться про дяча, який починав з підтримки народної мови та культурного оновлення. Його подальший вибір засвідчив, наскільки нестійкими ще були межі між українським національним проектом, загальнослов'янськими симпатіями та проросійською орієнтацією.

Таким чином, історіографічний аналіз доводить, що через захоплення панславізмом закладалися ідеологічні матриці, які в другій половині XIX століття склали ідейну базу москвофільської течії [42]. Йдеться не про прямий і автоматичний перехід, а про створення інтелектуального середовища, у якому русофільські концепції могли мати вигляд логічного продовження попередніх пошуків.

Кульмінаційним етапом українського національного відродження в Галичині першої половини XIX століття стали події європейської «Весни народів» 1848–1849 рр. Цей період ознаменував остаточний вихід галицьких русинів на політичну арену й перехід від культурно-просвітницької діяльності до формулювання чітких політичних вимог. Те, що раніше існувало переважно у формі гуртків, книжок і мовних дискусій, тепер набувало характеру організованого суспільного руху.

Як підкреслює Джон-Пол Химка, каталізатором цих змін стало довгоочікуване скасування панщини в травні 1848 року, що формально перетворило безправну селянську масу на громадян імперії і створило соціальну базу для масового політичного руху [32]. Звільнення селян не усунуло всіх соціальних проблем миттєво, однак радикально змінило політичну психологію суспільства. Мільйони підданих уперше отримували підстави відчувати себе учасниками публічного життя, а не лише об'єктом влади.

За визначенням Ярослава Грицака, реакція русинської еліти на революційні події була продиктована глибоко вкоріненим «габсбурзьким міфом» [13, с. 70]. На протигагу польським революційним виступам, українське духовенство та молода

інтелігенція продемонстрували абсолютну лояльність до імператора, сподіваючись на його захист від польської гегемонії в краї. Лояльність до династії сприймалася як прагматична стратегія самозахисту. Саме за цю беззастережну підтримку Відня галицькі русини отримали неофіційний статус «тирольців Сходу» [31, с. 204]. Це означення підкреслювало репутацію вірного імперії населення, готового підтримати монархію в кризовий момент. Водночас така модель поведінки мала і зворотний бік: вона зміцнювала звичку покладатися на зовнішнього покровителя замість розвитку автономних політичних механізмів. У майбутньому саме ця залежність від зовнішнього центру стане одним з чинників, що полегшив поширення русофільських орієнтацій.

Інституційне оформлення цього політичного пробудження детально аналізує Орест Субтельний у підручнику «Україна: історія». Історик зазначає, що у відповідь на створення поляками власної Центральної національної ради, українська еліта 2 травня 1848 року у Львові заснувала першу легальну політичну організацію – Головну Руську Раду (ГРР) [38, с. 242]. Її маніфест, опублікований у першій україномовній газеті «Зоря Галицька», уперше публічно задекларував єдність галицьких русинів із п'ятнадцятимільйонним українським народом у Російській імперії [8]. Головною ж політичною вимогою ГРР став поділ Галичини за етнічним принципом на східну (українську) та західну (польську) провінції з окремими адміністраціями, що мало вирвати русинів з-під польського контролю. Однак, розглядаючи події 1848 року як ключову передумову формування русофільства, історіографія звертає головну увагу не на сам революційний спалах, а на його катастрофічні для русинів наслідки. Як слушно зауважує Іван Лисяк-Рудницький, після придушення революційних рухів по всій імперії австрійський уряд різко змінив політичний курс [20, с. 430]. Замість того, щоб винагородити русинів за їхню лояльність, Відень пішов на стратегічний компроміс із могутньою польською аристократією задля збереження спокою в регіоні. Призначення на посаду намісника Галичини польського графа Агенора Ґолуховського ознаменувало початок епохи повної і неподільної польської влади в краї та фактичну зраду українських інтересів з боку Австрії [37, с. 88].

Ця політична поразка мала колосальний психологічний вплив на галицьку еліту. За висновками сучасного українського історика Мар'яна Мудрого в монографії «Галичина: на перехресті європейських шляхів», крах сподівань на австрійського імператора породив глибокий відчай і відчуття політичної безвиході серед консервативного крила русинської інтелігенції та духовенства [23, с. 112]. Не маючи власних економічних і політичних ресурсів для протистояння польському домінуванню, розчарована галицька еліта почала шукати іншого, більш могутнього зовнішнього покровителя. Саме ця глибока політична травма «Весни народів», помножена на консервативні мовні традиції та романтичний панславізм, стала вирішальним фактором, який у 1860-х роках остаточно оформив русофільство (москвофільство) як найвпливовішу політичну течію Галичини того часу [39, с. 24; 42].

1.3 Вплив культурних, політичних та ідеологічних факторів на формування русофільства

Визначальним імпульсом, який трансформував консервативні настрої частини галицької еліти в повноцінний проросійський політичний рух, стала глибока системна криза в австрійській внутрішній політиці в 1850–1860-х рр.. Після поразки революцій 1848–1849 рр. («Весни народів») Відень відмовився від обіцяного поділу Галичини на українську та польську частини. Натомість імперський уряд узяв курс на політичний компроміс із місцевою польською аристократією задля утримання контролю над цією стратегічно важливою провінцією.

Символом нового курсу, як зазначає видатний український мислитель Іван Лисяк-Рудницький у класичній розвідці «Українці в Галичині під австрійським пануванням», стало призначення в 1849 році на посаду намісника Галичини впливового польського консерватора, графа Агенора Голуховського [40, с. 432].

Цей крок ознаменував початок планомірного витіснення русинів з усіх сфер управління краєм. Проте справжньою політичною катастрофою для українського

руху стала доба конституційних реформ в Австрійській імперії (Жовтневий диплом 1860 року та Лютневий патент 1861 року), яка остаточно увінчалася австро-угорським компромісом 1867 року. Дослідник політичної історії краю Ігор Чорновол у ґрунтовній монографії «Українська фракція галицького крайового сейму 1861–1901 рр.» аргументовано доводить, що перетворення імперії на дуалістичну Австро-Угорщину мало для галицьких русинів фатальні наслідки [9]. За умовами негласного австро-польського компромісу, Галичина отримала широку крайову автономію, яка де-факто виявилася виключно польською автономією. Влада в Крайовому сеймі завдяки куріальній виборчій системі монополюю належала польській шляхті. Крім того, адміністративний апарат, судова система й освіта зазнали стрімкої й тотальної полонізації, перетворивши українців на політично безправну меншість у власному краї [37, с. 92].

За визначенням провідного фахівця з цієї теми Остапа Середи, така політична реальність спровокувала серед русинської еліти тотальну кризу політичної ідентичності й остаточно крах традиційного «габсбурзького міфу» [23, с. 115]. Віра в доброго і справедливого цісаря, яка живила український рух з кінця XVIII століття, була остаточно підірвана: галицька інтелігенція усвідомила, що Відень цинічно пожертвував її інтересами заради імперської стабільності. Цей безпрецедентний політичний відчай став головним каталізатором русофільства. Відчуваючи себе зрадженими Віднем і не маючи ресурсів для самостійної політичної боротьби з потужною польською машиною, представники консервативного крила («старорусини») почали гарячково шукати альтернативну макрополітичну протизагу. В очах розчарованої галицької еліти такою безальтернативною опорою могла стати лише Російська імперія. Споглядання на Схід перетворилося з абстрактної культурної симпатії на цілком прагматичний розрахунок: знайти сильного покровителя, здатного захистити русинів від тотального польського домінування [30, с. 52].

Тісно пов'язаним з політичним розчаруванням був релігійний вимір ідеологічних пошуків. Як зазначає провідний історик церкви Олег Турій у ґрунтовному дослідженні «Греко-католицька церква в суспільно-політичному

житті Галичини», у відповідь на посилення польського впливу в краї серед консервативного духовенства виникла потужна захисна реакція [32], яка вилася в так званий «обрядовий рух» (або рух «обрядовців») 1850–1860-х рр.. Намагаючись максимально відмежуватися від польського римо-католицизму, вищі церковні ієрархи (гурток так званих «святоюрців» навколо собору Св. Юра у Львові) ініціювали масштабну кампанію з очищення східного візантійського обряду від історичних латинських запозичень (пуризм) [23, с. 142]. Це передбачало повернення до суворих східних літургійних практик, вилучення з храмів органів і дзвіночків, носіння священнослужителями бороди, використання традиційного восьмиконечного хреста тощо.

Проте, за спостереженнями канадського дослідника Джона-Пола Химки, цей консервативний рух мав амбівалентні й парадоксальні наслідки [32, с. 156]. Первісно спрямований виключно на захист власної ідентичності від польської асиміляції, «обрядовий рух» утворив небезпечний ідеологічний вакуум. Відмовляючись від західних впливів, галицьке духовенство в пошуках еталону «чистого» східного обряду почало все частіше орієнтуватися на синодальне російське православ'я. Цей феномен детально аналізує Остап Серета в статті «Обрядове питання і внутрішньоцерковні конфлікти в Східній Галичині» [24]. Дослідник доводить, що зовнішнє, візуальне наближення до російських церковних традицій поступово трансформувало ментальність галицьких священників. Страх перед агресивним польським католицизмом і поширенням західноєвропейського лібералізму змусив консервативне духовенство шукати порятунку в ідеологемі православної самодержавної Росії.

Третім фундаментальним стовпом, на який оперлося русофільство, стала культурно-мовна дезорієнтація галицької еліти, уміло використана і фінансово підкріплена зовнішніми силами. Німецька дослідниця Анна Вероніка Вендланд у фундаментальній монографії «Русофіли в Галичині. Українські консерватори між Австрією та Росією (1848–1915)» пропонує розглядати перехід на російські позиції не як банальну національну зраду, а як специфічну консервативну стратегію виживання в умовах бездержавності [10]. Вона доводить, що галицькі

традиціоналісти страждали від глибокого комплексу культурної меншовартості: місцева народна розмовна мова здавалася їм надто «простою» й нездатною на рівних конкурувати з високорозвиненими польською чи німецькою культурами. Відтак вони добровільно та штучно конструювали концепцію «єдиного загальноруського культурного простору». Перехід на «язичіє», а згодом і на російську літературну мову, давав консерваторам ілюзію престижної причетності до великої імперської культури [17, с. 142; 19, с. 378].

Перетворенню цих культурних сентиментів на дієвий політичний інструмент сприяло пряме втручання зовнішнього фактора. Як доводить дослідник міжслов'янських зв'язків Михайло Кріль, кризою ідентичності та політичним відчаєм у Галичині професійно скористалися російські урядові кола та панславісти [15, с. 112]. Центральну роль у цьому відіграли емісари на кшталт російського історика Михайла Погодіна, а згодом так звані Слов'янські благодійні комітети в Москві й Санкт-Петербурзі.

Російська імперія, вбачаючи в галицьких консерваторах зручний інструмент для дестабілізації Австро-Угорщини, розпочала системне й щедre фінансове субсидування галицьких москвофілів. Наслідки цієї фінансової інтервенції підсумовує Ярослав Грицак у класичній праці «Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст.». Історик зазначає, що саме завдяки російським дотаціям русофілам вдалося повністю монополізувати культурне життя регіону в 1860–1870-х рр. [11, с. 84]. Вони захопили контроль над ключовими національними установами краю: Ставропігійським інститутом і Народним домом у Львові – й налагодили випуск найвпливовішої тогочасної газети «Слово» під редакцією Богдана Дідицького [12; 14]. Таке інституційне й фінансове домінування дозволило москвофілам на кілька десятиліть закріпити статус провідної суспільно-політичної сили, відсунувши молодий українофільський (народовський) рух на маргінес суспільного життя [21, с. 120; 30, с. 22].

РОЗДІЛ 2

ІДЕЙНІ ВИТОКИ РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ

2.1 Основні ідеологічні концепції русофільства

Наріжним каменем русофільської ідеології стала свідомо й категорична відмова від власної окремішньої національної ідентичності на користь імперського сурогату. Як ґрунтовно аналізує історик Сергій Плохій, ідея так званої «загальноруської народності» не була автохтонним галицьким винаходом, а прямою калькою офіційної державної ідеології Російської імперії [11; 30, с. 42]. Згідно з цією концепцією, окремої української нації не існувало, а всі східні слов'яни утворювали єдиний «руський» народ, що складався з трьох етнографічних гілок: великоросів, малоросів та білорусів [19, с. 375].

Механізм засвоєння цієї імперської матриці галицькими консерваторами детально розкриває дослідник Остап Серета. Історик переконливо доводить, що перехід лідерів «старорусинів» на позиції «общерусскости» слугував своєрідним психологічним захистом від потужного польського асиміляційного тиску в Галичині [23, с. 118]. Проголосивши себе частиною багатомільйонного російського етносу «від Карпат до Камчатки», вони намагалися компенсувати власну політичну безпорадність у реаліях Австро-Угорщини [21, с. 352]. Проте цей уявний захист базувався на тотальному ігноруванні реальності. Німецька дослідниця Анна Вероніка Вендланд у фундаментальній монографії використовує для пояснення цього феномену поняття «уявної географії» [10] й зазначає, що москвофіли вибудували ментальну карту, яка стирала реальні державні кордони, де Львів і Перемишль були таким самим етнічним продовженням Москви, як Київ чи Новгород [10, с. 84].

Розширюючи аналіз цього етнічного парадоксу, австрійський історик Андреас Каппелер звертає увагу на штучність перенесення російської моделі на галицький ґрунт [13; 33]. Дослідник наголошує, що в Галичині, яка мала інший конфесійний (греко-католицький) і правовий досвід, ця ідентичність набувала

гіпертрофованих форм. Москвофіли були змушені постійно ігнорувати об'єктивну етнографічну реальність власного народу, підганяючи її під абстрактні кабінетні теорії петербурзьких ідеологів [12, с. 108].

Фінальним етапом кристалізації цього концепту стала агресивна демонізація власного національного руху. Як зазначає видатний український мислитель Іван Лисяк-Рудницький в «Історичних есе», ідеологи русофільства перетворилися на найзатятіших ворогів модерного українства [20, с. 425]. Оскільки визнання окремої української нації руйнувало б їхню ілюзію приналежності до імперської цивілізації, русофіли трактували будь-які спроби народовців сформувати національний наратив як «польську інтригу» чи «мазепинство» [12; 30]. Відтак етнонаціональний концепт русофільства став не лише формою трагічного самозречення, але й головним інструментом гальмування українського націотворення в регіоні [27, с. 18].

Тісно пов'язаним з етнічним самозапереченням став мовно-культурний вимір москвофільської доктрини. Як ґрунтовно аналізує дослідник Василь Верига у праці «Нариси з історії України», лідери русофільського руху вибудували жорстку соціолінгвістичну ієрархію виразного консервативно-елітарного характеру [3], в основі якої лежало абсолютне презирство до живої української народної мови. Русофіли зневажливо таврували її як «рутенську говірку», переконуючи галицьке суспільство, що вона цілковито непридатна для філософії, науки чи високого богослов'я [30, с. 44].

Згідно з концептуальним баченням історика Остапа Середи, ця боротьба проти рідної мови мала глибоке політичне підґрунтя та найяскравіше проявилася в так званих «правописних війнах» [23, с. 148]. Русофіли категорично відкидали фонетичний правопис («пиши як чуєш»), оскільки він миттєво робив очевидною фонетичну прірву між українською та російською мовами. Тому вони запекло захищали етимологічний правопис (так звану «єрижку»), який завдяки збереженню архаїчних літер візуально робив галицькі тексти схожими на російські друки, маскуючи реальні мовні розбіжності [24; 42].

Намагаючись створити альтернативу «плебейській» народній мові, москвофіли вдалися до лінгвістичного експерименту. Провідний австрійський славіст Міхаель Мозер переконливо доводить, що славнозвісне «язичіє» не було природним діалектом, а представляло штучний ідеологічний конструкт – макаронічну суміш церковнослов'янської граматики, російської лексики й польських кальок [22]. Цей лінгвістичний гібрид створював ілюзію «високого штилю», відділяв еліту від селянства та слугував мовним містком до уявного «загальноруського» світу [10, с. 92]. Проте ця мовна стратегія мала фатальні наслідки для самого русофільського руху. Як зазначає Ярослав Грицак, використання мертвого «язичія» призвело до того, що москвофіли повністю втратили зв'язок з масовим читачем [13, с. 88]. У той час, як народовці через живу мову успішно несли просвіту в маси, русофільська преса ставала дедалі більш незрозумілою й ізольованою від реальних потреб суспільства [30, с. 28; 33].

Усвідомлення цієї поразки призвело до фінальної еволюції мовного концепту, яку детально розкриває німецька дослідниця Анна Вероніка Вендланд у монографії «Русофіли в Галичині» [10]. Вона зазначає, що на межі XIX і XX століть, коли стала очевидною стилістична беспорядність «язичія», радикальне крило москвофілів, представників «нового курсу» на чолі з Володимиром Дудикевичем, здійснило остаточний крок. Вони відкрито засудили «язичіє» як тимчасову помилку та проголосили єдиною літературною нормою для галичан чисту російську мову імперії [10, с. 112; 23]. Таким чином, мовно-культурна доктрина русофілів завершила свій логічний цикл: розпочавши з «оборони» традиційного правопису, вона закономірно фінішувала в тотальній мовній асиміляції та повній інтелектуальній капітуляції перед російською культурою.

Третім, і чи не найважливішим, опорним стовпом русофільської доктрини став історико-політичний міф. Його головним завданням було легітимізувати геополітичні претензії Санкт-Петербурга на Галичину й морально виправдати антиукраїнську діяльність самих москвофілів. Цей аспект глибоко препарує львівський історик Олексій Сухий у дослідженні «Від русофільства до москвофільства» [30]. Автор переконливо доводить, що ідеологи русофільства (Б.

Дідицький, І. Наумович) вибудували безпрецедентну квазіісторичну тяглість [30, с. 45]. Вони повністю відкинули ідею самостійного українського історичного процесу, проголосивши російських імператорів єдиними законними спадкоємцями князів Володимира Великого й Данила Романовича [12; 27]. У цій системі координат Галицько-Волинська держава трактувалася лише як тимчасовий західний форпост єдиної «російської» держави, центр якої логічно перемістився до Москви.

Механіку цієї масштабної історіографічної підміни аналізує сучасний дослідник Володимир Потульницький [21]. Він зазначає, що русофільська еліта здійснила акт добровільної інтелектуальної капітуляції, свідомо підпорядкувавши локальну галицьку пам'ять російському імперському нарративу [21, с. 380]. У цій викривленій візії минулого унікальний правовий досвід Галичини та її релігійна специфіка (Берестейська унія) стиралися або таврувалися як «чужоземне спотворення» [32]. Галичина розглядалася виключно як «Червона Русь» – відірвана частина великого державного організму Росії. Відповідно до цієї логіки, Російська імперія поставала в очах москвофілів не як іноземна держава, а як «Велика Русь», що має месіанську місію визволити галичан з-під «іноземного гніту» [10; 13]. Саму ж назву «Україна» москвофіли категорично відкидали, називаючи її «польською інтригою», вигаданою для розколу східнослов'янського моноліту [20, с. 435; 30].

Ідеологічну нищівність і наукову безпідставність цього концепту свого часу розкрив історик Михайло Грушевський в епохальній програмній статті «Звичайна схема «русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (1904). Концепція галицьких москвофілів була не чим іншим, як некритичним перенесенням на західноукраїнський ґрунт тієї самої «звичайної» імперської схеми (відпрацьованої російськими придворними істориками Михайлом Погодіним і Василем Ключевським), яка буквально крала в українців їхнє минуле [13; 30, с. 48]. Ця схема штучно передавала державотворчу спадщину Києва до Володимиро-Суздаля, а потім до Московського царства. Грушевський наголошував, що добровільне прийняття такої імперської схеми москвофілами

позбавляло русинів-українців будь-якого права на самостійне історичне та політичне існування, перетворюючи їх з нації на безправний етнографічний матеріал для розбудови чужої імперії [33; 41].

Проте для самих галицьких консерваторів, як слушно зауважує дослідник політичної історії краю Мар'ян Мудрий, цей міф виконував життєво важливу функцію ідеального психологічного й політичного алібі [23, с. 124]. Зазнавши поразки в легальній політичній боротьбі з поляками в Галицькому сеймі, русофіли перетворили історію на виправдання своєї політичної позиції [9]. Концепт дозволяв їм морально виправдовувати підривну діяльність всередині Австро-Угорщини, поширення проросійської пропаганди й цинічне отримання таємних фінансових субсидій від російського уряду через слов'янські комітети [15, с. 115].

Москвофіли подавали це не як банальну державну зраду Відня чи продажність, а як священну підготовку до приходу православного «Білого царя» й участь у вищому акті історичної справедливості – «збиранні руських земель» [20, с. 438]. Саме цей радикальний політичний вимір історичного міфу врешті-решт перетворив русофілство з культурної течії на відверту політичну силу, яка напередодні Першої світової війни фактично діяла в інтересах іншої держави [10; 30, с. 54].

2.2 Вплив російської культурної та політичної традицій

Початкове проникнення російської імперської ідеології в галицьке середовище відбувалося не через прямий політичний чи адміністративний тиск, а шляхом цілеспрямованої «м'якої сили» й тривалої інтелектуальної інтервенції. Як зазначає історик Ігор Райківський у ґрунтовній монографії «Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття», у 1830–1840-х рр. місцева русинська еліта перебувала в стані глибокої ідейної дезорієнтації [19, с. 312]. Нечисленна й фінансово слабка галицька інтелігенція відчувала гостру нестачу власних ресурсів для протистояння потужній і добре організованій польській культурі. Ця об'єктивна слабкість, помножена на тодішнє європейське

романтичне захоплення панславізмом, створила ідеальний психологічний ґрунт для російського проникнення [15, с. 88; 17].

Головним архітектором цієї інтелектуальної інтервенції став російський історик Михайло Погодін. Його особисті візити до Львова й Перемишля (зокрема в 1835, 1839 й 1842 роках) стали переломним моментом для кристалізації проросійських симпатій. Механіку цієї місії детально аналізує дослідник міжслов'янських зв'язків Михайло Кріль [15]. За його концептуальним висновком, стратегія Погодіна кардинально відрізнялася від грубої імперської пропаганди: він діяв як меценат і вчений, формуючи неформальну мережу довірених осіб – так звану «погодінську колонію» [15, с. 94]. Російський емісар цілеспрямовано встановлював тісні міжособистісні контакти з найвпливовішими місцевими авторитетами, передусім з консервативним істориком Денисом Зубрицьким, перетворюючи його на головного агента інтелектуального впливу в регіоні [21, с. 348].

Як переконливо доводить дослідник Влодзімеж Осадчий у фундаментальному дослідженні розвитку ідеї православ'я в Галичині, Погодін майстерно грав на провінційних комплексах галицьких діячів [27]. Він привіз до Львова те, чого так бракувало русинам: відчуття імперської величі. Погодін щедро дарував галичанам розкішні російські історичні фоліанти, словники та стародруки, створюючи ілюзію їхньої долученості до великої «загальноруської» науки [17, с. 142]. Він переконував місцевих консерваторів, що їхня історія – це не історія упокореної меншості на задвірках Австрії, а невід'ємна частина славного міфу про «Святу Русь», центр якої нині перебуває в Санкт-Петербурзі [20, с. 422; 30].

Окрім ідеологічних лестоців, ця інтервенція спиралася на цілком прагматичні матеріальні стимули, що яскраво проявилось на прикладі еволюції Якова Головацького (колишнього співавтора «Русалки Дністрової»). Львівський історик Остап Середа, досліджуючи інтелектуальну капітуляцію частини народовців, наголошує на використанні Погодіним так званих «фінансових і публікаційних гачків» [23, с. 145]. Оскільки видати україномовну книгу в

Галичині було надзвичайно важко й дорого, Погодін пропонував галицьким авторам безкоштовні публікації їхніх праць у впливових російських журналах і щедрі гонорари, але за однієї умови: тексти мали бути написані російською мовою або «язичієм» і відповідати імперській цензурі [15, с. 96]. Спокуса бути прочитаним «мільйонами від Карпат до Камчатки» змушувала галичан іти на інтелектуальні компроміси, які згодом перетворювалися на політичну позицію [30, с. 42].

Таким чином, місія Погодіна стала класичним прикладом успішної культурної експансії. Вона засіяла серед галицької еліти радикальні сумніви щодо самостійності українського народу й заклала той потужний персональний і психологічний фундамент, на якому в 1860-х роках виросте вже повноцінний, інституційно оформлений москвофільський рух [21, с. 348].

Якщо на початковому етапі російський вплив мав характер особистих інтелектуальних контактів, то з кінця 1850-х років він набув ознак системної державної стратегії, що спиралася на потужну фінансову й інституційну базу. Ключовим інструментом цієї гібридної експансії стали Слов'янські благодійні комітети, створені в Москві (1858), Санкт-Петербурзі (1868), а згодом у Києві та Одесі. Як доводить дослідник Михайло Кріль у фундаментальній монографії «Слов'янські товариства у громадському та культурному житті українців Галичини (друга половина XIX–початок XX ст.)», ці організації, хоча формально декларувалися як незалежні громадські благодійні інституції, насправді діяли під суворим фінансовим та ідеологічним контролем російського уряду [15]. Дослідник наголошує, що Слов'янські комітети стали головним нелегальним каналом переказування державних субсидій (так званих «пособій»), спрямовуваних на утримання русофільської преси, виплату персональних стипендій і фінансування виборчих кампаній у Галичині [15, с. 112].

Механізм перетворення цих коштів на ідеологічну лояльність аналізує польсько-український історик Влодзімеж Осадчий. Він зазначає, що російське фінансування ніколи не було сліпим благодійництвом: воно було жорстко селективним і обумовленим [27]. Кошти отримували виключно ті діячі й видання,

які беззастережно поділяли доктрину «общерусскості» та пропагували російське самодержавство [30, с. 45]. Найбільш яскраво цей процес проявився в підтримці першої щоденної газети москвофілів «Слово», заснованої в 1861 р.. Завдяки постійним таємним вливанням з Петербурга, редакція Богдана Дідицького змогла не лише вижити в умовах бідного галицького ринку, а й штучно нав'язати суспільству антиукраїнський дискурс, відтіснивши народовські видання, які хронічно потерпали від браку передплатників [12; 14].

Масштаби інституційного захоплення галицьких установ за допомогою російського рубля глибоко досліджує львівський історик Олексій Сухий у монографії «Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадському житті та культурі галицьких українців у ХІХ ст.)» [30]. Автор доводить, що завдяки потужному зовнішньому фінансуванню москвофілам вдалося здійснити фактичне захоплення найстаріших і найбагатших національних фундацій краю. Вони монополізували Ставропігійський інститут (разом з його унікальною друкарнею й архівом), Галицько-руську матицю й велетенський Народний дім у Львові [21, с. 118]. Ці установи були перетворені на твердині російської пропаганди, двері яких були наглухо зачинені для будь-яких українськомовних ініціатив [30, с. 45].

Оцінюючи наслідки цієї монополізації, видатний український політичний діяч та історик Кость Левицький констатує, що москвофіли використали захоплені ресурси для створення «держави в державі» [14]. Контролюючи нерухомість, стипендіальні фонди й гуртожитки (бурси), вони свідомо маніпулювали бідною українською студентською молоддю та сільським духовенством: доступ до матеріальної допомоги й житла у Львові нерідко надавався лише в обмін на публічне прийняття доктрини «общерусскості» [23, с. 128].

Політичний вимір цієї фінансової незалежності розкриває дослідник Ігор Чорновол у праці «Українська фракція галицького крайового сейму 1861–1901 рр.» [9]. Він зауважує, що гарантовані російські субсидії дозволили русофільській верхівці поводитися вкрай зухвало не лише щодо українців, а й на офіційній політичній арені Австро-Угорщини [37, с. 94]. Не маючи потреби шукати

фінансової підтримки у власного народу, москвофільські послы (депутати) часто ігнорували реальні соціально-економічні проблеми галицького селянства, зосереджуючись на голосних проросійських політичних демаршах.

Підсумовуючи стратегічні наслідки цієї інтервенції, сучасний історик Ярослав Грицак робить концептуальний висновок: російські гроші відіграли фатальну роль у розвитку русофільства [11, с. 84]. Вони штучно підтримували життєздатність цього руху навіть тоді, коли той почав втрачати ідеологічну привабливість для широких мас [13, с. 88]. Формування тотальної фінансової залежності від Петербурга призвело до незворотної радикалізації москвофілів. Відчуваючи зовнішній захист, вони остаточно втратили зв'язок з галицькою реальністю, перетворившись із місцевої консервативної партії на інструмент зовнішньої політики Російської імперії [30, с. 52; 33]. На межі XIX та XX століть російське втручання в галицькі справи перейшло від прихованого культурно-фінансового патронату до відвертих державно-політичних спецоперацій. Російська імперія, готуючись до неминучого глобального військового зіткнення з Австро-Угорщиною, почала системно перетворювати москвофільський рух на інструмент територіальної експансії й політичної дестабілізації в тилу ворога [10; 24].

Механіку цього процесу детально фіксує Кость Левицький у праці «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914» [14]. Будучи безпосереднім свідком та учасником тогочасного політичного життя, він наголошує, що головними координаційними центрами російської політичної інтервенції стали дипломатичні представництва – консульства Російської імперії у Львові, Бродях і Чернівцях. Вони швидко вийшли за межі звичних дипломатичних функцій і перетворилися на резидентури впливу. Консули безпосередньо роздавали фінансові субсидії лідерам Руської народної партії (РНП) [2], модерували редакційну політику москвофільської преси й перетворили частину русофільської інтелігенції на мережу інформаторів [21, с. 382]. Паралельно з агентурно-дипломатичним тиском Петербург розгорнув релігійно-політичну диверсію. Цей аспект концептуально аналізує дослідник Владзімеж Осадчий [27]. Він доводить,

що на початку ХХ століття російський уряд, спираючись на ресурс Священного Синоду, перетворив Почаївську лавру на головний логістичний та ідеологічний хаб для експорту російського православ'я в Галичину [30, с. 48]. Російські емісари ініціювали масову кампанію з переманювання бідних галицьких селян із греко-католицизму у православ'я. В умовах наближення війни цей релігійний прозелітизм мав політичний підтекст: перехід у юрисдикцію російської церкви нерідко трактувався як визнання духовної влади російського імператора, що офіційний Відень розцінював як акт державної зради [32, с. 162].

Наслідки цієї агресивної зовнішньої політики для самого галицького суспільства ґрунтовно розкриває історик Микола Лазарович у працях, присвячених національному відродженню й формуванню українського війська [13; 33]. Дослідник протиставляє два вектори національного розвитку напередодні війни. У той час, як український (народовський) рух активно формував парамілітарні організації («Сокіл», «Січ») для захисту своєї землі, представники радикального крила москвофілів (так званого «нового курсу») стали на шлях колабораціонізму [30, с. 52] й розгорнули пропаганду серед селянства, закликаючи не чинити опору російській армії, яка нібито несе «визволення» [10, с. 118]. Політичну анатомію цієї трансформації концептуально підсумовує дослідник Іван Монолатій [14; 23]. Він зазначає, що напередодні Першої світової війни русофільство остаточно трансформувалося в «п'яту колону» [23, с. 142]. Інтелектуальні пошуки слов'янської єдності часів Погодіна деградували до антидержавного сепаратизму та збирання даних на користь російських військових структур [15, с. 118].

Фінал цієї політики прийшов з початком Першої світової війни. Як детально описує дослідник Петро Шкраб'юк у працях, присвячених трагедії й героїці галицьких українців, цей антидержавний вибір мав катастрофічні наслідки [11; 38]. Коли у вересні 1914 року російська армія окупувала Львів і більшу частину Галичини, саме місцеві москвофіли склали кістяк окупаційної адміністрації генерал-губернатора Г. Бобринського, допомагаючи російській жандармерії складати списки й переслідувати українських діячів [21, с. 385; 30]. З іншого боку,

відверта робота русофілів на користь Російської імперії спровокувала масштабні репресії з боку австрійської військової влади, яка під час відступу масово кидала запідозрених у москвофільстві галичан (часто абсолютно невинних селян) до концентраційного табору Талергоф [31, с. 212].

Підбиваючи історичний підсумок цьому явищу, провідний знавець політичної історії Галичини Олег Павлишин робить концептуальний висновок: трагедія Талергофа стала фізичним кінцем галицького русофільства, але його ідеологічне самогубство відбулося значно раніше [22; 41]. Воно сталося у той момент, коли консервативна інтелігенція дозволила іноземній державі політизувати й купити свої культурні страхи [23, с. 145]. Перетворившись на інструмент ворожої імперії, русофільство назавжди самовикреслилося з українського національного проекту, залишившись в історії Галичини синонімом національного самозречення [30, с. 54; 33].

2.3 Роль інтелігенції у формуванні русофільської ідеології

Формування русофільської ідеології у своєму зародку не було справою світських політиків чи професійних партійних агітаторів. На початковому етапі (у 1850–1860-х рр.) головними генераторами й носіями цих ідей виступили представники вищої греко-католицької ієрархії, зосереджені навколо митрополичої резиденції у Львові – так званий впливовий гурток консервативних «святоюрців», до якого належали такі відомі церковні діячі, як Михайло Куземський, Антоній Петрушевич та Іван Борискевич.

Як доводить канадський історик Джон-Пол Химка в класичній монографії «Греко-католицька церква та українське національне відродження в Галичині», монополія духовенства на продукування суспільних ідей була зумовлена специфічною соціальною структурою галицьких русинів [32]. За відсутності власної світської аристократії та через організаційну слабкість молодого світської інтелігенції саме парафіяльні священники виступали єдиною освіченою елітою й інституційною опорою нації. Проте світогляд цієї генерації був глибоко

консервативним і до-національним: вони мислили виключно категоріями традиційної конфесійної ідентичності, де поняття «русин» було жорстко синонімічним поняттю «греко-католик» [32, с. 142].

Внутрішні мотиви цієї духовної еліти тонко препарує видатний історик церкви Ігор Сковчиляс у дослідженнях греко-католицької традиції [29; 30]. За його концептуальним спостереженням, первинним імпульсом до зближення з російським культурним простором стала не свідомо політична зрада, а панічний, екзистенційний страх консерваторів перед агресивною латинізацією та полонізацією. Після 1848 року, коли польська шляхта відновила контроль над Галичиною, польська преса й римо-католицьке духовенство почали відверто висміювати греко-католицький обряд як «хлопський» і «неповноцінний» [20, с. 430]. Усвідомлюючи, що цей культурний тиск поступово поглинає русинську молодь, вище духовенство вирішило вибудувати глухий конфесійний мур, ініціювавши масштабну кампанію з «очищення» східного візантійського обряду від будь-яких західних (латинських) запозичень.

Інституційний та ідеологічний вимір цієї кампанії детально розкриває львівський дослідник Олег Турій у праці «Греко-католицька церква і українська національна ідентичність у Галичині» [32]. Історик зазначає, що так званий «обрядовий рух» (пуризм) на межі 1850–1860-х рр. набув безпрецедентного розмаху й перетворився на головну суспільну дискусію краю [23, с. 142]. «Святоюрці» вимагали негайного вилучення з галицьких храмів органів, монстранцій і дзвіночків, скасування так званих «тихих читаних літургій», повернення до суворого східного богослужбового одягу, обов'язкового носіння священнослужителями бороди (на противагу голеним польським ксьондзам) і використання виключно традиційного трираменного (восьмиконечного) хреста [27, с. 45]. Цей візуальний радикалізм мав на меті максимально чітко відмежувати русина від поляка на побутовому рівні [30, с. 48].

Однак така релігійна кампанія миттєво набула політичного забарвлення. Дослідник суспільно-політичних рухів Остап Серета наголошує, що польська адміністрація й Відень сприйняли «обрядовий пуризм» як завуальовану

демонстрацію політичної лояльності до православної Росії [23, с. 142]. Австрійські власті почали жорстко переслідувати ініціаторів змін, зокрема, арештовували священників за носіння бороди чи встановлення православних хрестів. Цей поліцейський тиск мав зворотний ефект: він перетворив консервативне галицьке духовенство на «мучеників за віру» і змусив їх остаточно розчаруватися в Австрії, шукаючи зовнішнього покровителя, здатного захистити їхню східну ідентичність [30, с. 48].

Парадокс цього процесу описує польсько-український дослідник Влодзімеж Осадчий у фундаментальному дослідженні «Свята Русь. Розвиток і вплив ідеї православ'я в Галичині» [27]. Він доводить, що, відмовляючись від західних впливів, галицьке духовенство постало перед проблемою пошуку еталону «чистого» східного обряду. Не маючи власної потужної та незалежної богословської традиції, консерватори почали сліпо копіювати практики сусіднього російського синодального православ'я [32, с. 156]. Вони масово таємно закупували російські літургійні книги, ікони й церковне начиння з Києва, Почаєва і Москви [15, с. 94].

Спроба захистити локальну уніатську окремішність обернулася інтелектуальною катастрофою: релігійний пуризм «святоюрців» став тим психологічним і візуальним містком, через який значна частина еліти добровільно перейшла в ідеологічний простір «общерусскості» [20, с. 430]. Уніатське духовенство самостійно підготувало ґрунт, на якому вже в наступному десятилітті світська інтелігенція розбудує повноцінну політичну партію москвофілів [21, с. 352]. У 1870–1880-х роках соціальна база й ідеологічний характер москвофільського руху зазнали кардинальних трансформацій. Покоління старих консервативних «святоюрців» (вищого духовенства) поступово відходило в небуття, а лідерство в русі стрімко перехопила нова генерація [33].

Як аналізує історик Степан Макарчук у монографії «Етносоціальний розвиток і національні відносини на західноукраїнських землях у період імперіалізму», у цей час завдяки розвитку австрійської системи освіти сформувався новий прошарок світської русинської інтелігенції [11; 33]. Прихід

амбітної професійної еліти до керівництва москвофільськими інституціями докорінно змінив саму суть русофільства: від наївного релігійного захисту воно еволюціонувало в жорсткий політичний прагматизм [30, с. 52].

Механіку політизації розкриває видатний галицький політичний діяч Кость Левицький [14]. Як безпосередній свідок тих подій, він зазначає, що для нової світської еліти (таких діячів, як Володимир Дудикевич, Мар'ян Глушкевич чи Антоній Король) ідея «общерусскості» перестала бути предметом духовної рефлексії. Вони перетворили її на зручну політичну платформу, яка наприкінці століття (у 1900 році) остаточно інституціалізувалася через створення так званої Руської народної партії (РНП) [2; 3]. Відтепер головною метою руху стало не спасіння душі чи збереження чистоти східного обряду, а банальна боротьба за владу [23, с. 142].

Парадокси цієї політичної боротьби детально досліджує Олена Аркуша у ґрунтовній праці «Українське представництво в Галицькому крайовому сеймі (1861–1914)» [9; 23]. Історик доводить, що світські лідери русофілів перетворили свою партію на інструмент цинічного торгу. Вони майстерно маневрували між австрійською адміністрацією, польською шляхтою й російськими урядовими спонсорами [30, с. 54]. Москвофільські еліти були готові поступатися національними інтересами галицького селянства в обмін на цілком земні блага: мандати депутатів Віденського парламенту та Галицького крайового сейму, престижні посади в місцевій адміністрації та доступ до бюджетних ресурсів [37, с. 94].

Глибинні психологічні мотиви нової світської еліти пояснює німецька дослідниця Анна Вероніка Вендланд, аналізуючи соціографію й ментальність руху [10]. За її концептуальним висновком, для світських русофілів орієнтація на Росію виконувала життєво важливу функцію маркування елітарного соціального статусу. У той час, як молоде покоління українофілів (народовців) свідомо «йшло в народ», ідентифікуючи себе з бідним галицьким селянством [44, с. 92]. Вони використовували російську мову та приналежність до грандіозного імперського міфу як своєрідну психологічну броню, що дозволяла їм почуватися

«аристократами» і претендувати на рівний соціальний статус із панівною польською елітою [23, с. 145].

Проте цей соціальний снобізм мав фатальні інтелектуальні наслідки, які блискуче розкриває видатний історик Ярослав Грицак у монументальній монографії «Пророк у своїй вітчизні» [11]. Аналізуючи ідейні конфлікти тогочасної Галичини, автор наголошує на глибокій інтелектуальній деградації секуляризованого русофільства. Світська москвофільська еліта, зачинившись у престижних львівських кабінетах Народного дому, повністю відірвалася від живих процесів націотворення [11, с. 84; 13]. Як показує Грицак на прикладі ідейної боротьби молодого Івана Франка проти «москвофільських динозаврів», світська еліта русофілів перетворилася на ретроградну, консервативну касту, неспроможну генерувати нові сенси [43, с. 102].

Підсумовуючи цей етап еволюції, львівський дослідник Ігор Чорновол констатує, що секуляризація доктрини не принесла русофільству омріяної модернізації [9]. Навпаки: перехід лідерства до рук прагматичних юристів і чиновників остаточно позбавив рух будь-якого романтичного ідеалізму. Вони відверто вороже сприймали європейські модерні ідеї, пропонуючи бідному галицькому суспільству лише сліпе політичне підпорядкування російському самодержавству [30, с. 52].

Усвідомлюючи, що замкнутість у престижних львівських кабінетах неминуче призведе до політичної маргіналізації, у 1870-х роках світська еліта русофілів здійснила масштабну інституційну спробу «піти в маси». Відповіддю на заснування народовцями успішної «Просвіти» (1868) стало створення в 1874 році Товариства імені Михайла Качковського, яке перетворилося на головний інструмент масової ідеологічної індоктринації галицького селянства [11; 30].

Архітектуру й механізми роботи цієї організації дослідила історикиня Ірина Орлевич у спеціалізованій монографії, присвяченій діяльності Товариства імені Михайла Качковського [30, с. 45]. Авторка доводить, що інституція не обмежувалася лише відкриттям сільських читалень. Це був розгалужений соціально-економічний комплекс, який включав власні позичкові каси (кредитові

спілки), громадські шпихліри (зерносховища) та кооперативні крамниці [21, с. 120]. Задум москвофільської еліти (насамперед Івана Наумовича та Венедикта Площанського) полягав у тому, щоб прив'язати бідного селянина до проросійського руху не лише ідеологічно, а й фінансово [23, с. 142].

Проте головною зброєю організації залишалося друковане слово. Аналізуючи стратегії книговидання, дослідник Богдан Якимович концептуально наголошує на специфічному «інформаційному демпінгу», до якого вдалися москвофіли [17; 30]. Маючи потужне таємне субсидування з Російської імперії, Товариство імені Михайла Качковського масово видавало періодику (передусім популярний журнал «Наука») і дешеві брошури, поширюючи їх за цінами, значно нижчими від собівартості [15, с. 112]. Дослідник підкреслює, що ці видання, надруковані штучним макаронічним «язичієм» або російською мовою, мали на меті штучно перебити попит на якісну українськомовну літературу, яку видавала «Просвіта», і тим самим загальмувати процес формування національної свідомості серед простолюду [10; 20, с. 428].

Психологічний і ментальний вплив такої пропаганди на селян препарує львівський історик Роман Голик у дослідженнях історії читання та психології галичан [11; 30]. Досліджуючи рецепцію текстів тогочасними галичанами, автор зазначає, що література Товариства імені Михайла Качковського нав'язувала селянам глибоко патерналістський, архаїчний світогляд [30, с. 48]. Селянину сугестували думку про його безпорадність перед місцевими польськими дідичами, пропонуючи єдиний містичний вихід – надію на прихід усемогутнього православного «Білого царя» [27, с. 42].

Ланкою, яка з'єднувала кабінетну пропаганду з реальним сільським життям, було місцеве духовенство. На цей аспект вказує дослідниця Надія Колб, аналізуючи механізми низової мобілізації й соціальну роль церкви [32]. Вона звертає увагу на те, що світські юристи зі Львова рідко відвідували віддалені села, тому безпосередніми керівниками філій товариства найчастіше ставали місцеві консервативні священники старшого покоління [32, с. 156], які використовували духовний авторитет для легітимізації москвофільських ідей. Відмова селянина

передплачувати москвофільську пресу чи його візит до читальні «Просвіти» нерідко таврувалися такими священниками як акт духовного відступництва [23, с. 145].

Зрештою, незважаючи на колосальні фінансові вливання й адміністративний тиск, цей інструмент масової мобілізації зазнав краху. До початку Першої світової війни жива й демократична мережа народовців («Просвіта», «Сільський господар») здобула переконливу перемогу в боротьбі за розуми галичан [13, с. 110].

2.4 Протистояння русофільства та народовства

Русофільська ідеологія, незважаючи на потужну фінансову та адміністративну підтримку, ніколи не мала тотальної монополії в Галичині. Уже в 1860-х рр у галицькому суспільстві визрів потужний внутрішній протест, який згодом оформився в модерний український (народовський) рух, що мав яскраво виражений демографічний характер – це був класичний конфлікт «батьків і дітей» [13, с. 82].

Механіку цього розриву поколінь ґрунтовно аналізує історик Володимир Качмар у монографії, присвяченій студентському руху на західноукраїнських землях [11; 33]. Автор доводить, що молода генерація галичан – учні гімназій, семінаристи та студенти Львівського й Віденського університетів – відчувала глибоку задуху в консервативній атмосфері, яку насаджували старші лідери русофілів [23, с. 142]. Молодь, яка виховувалася на ідеалах європейської «Весни народів», категорично не сприймала елітарного снобізму «святоюрців», їхньої покірності владі й орієнтації на деспотичне російське самодержавство [30, с. 48]. Студентство прагнуло живого, демократичного ідеалу, якого старі москвофіли запропонувати не могли [21, с. 118].

Каталізатором, що перетворив стихійний молодіжний бунт на усвідомлену ідеологічну течію, став культурний вплив з Наддніпрянщини. Цей феномен концептуально препарує літературознавець Микола Ільницький у дослідженнях

галицького літературного процесу [19; 30]. За його висновками, головним інтелектуальним «вибуховим пристроєм» для галицької молоді стала поезія Тараса Шевченка. Поява в Галичині перших примірників «Кобзаря» справила ефект справжнього одкровення [20, с. 422]. Шевченкове слово – живе, народне, бунтарське та глибоко антиімперське – запропонувало молоді абсолютно нову матрицю ідентичності [27, с. 35]. На противагу мертвому кабінетному міфу про «Велику Русь», Шевченко дав їм емоційний та історичний образ живої України-Матері. Відтак духовна орієнтація молоді еліти стрімко змістилася з Санкт-Петербурга на Київ і Канів [13, с. 88; 29].

Такий ідейний розрив миттєво перейшов у площину запеклої культурної боротьби. Лінгвістичний і літературний вимір конфлікту описує літературознавець Євген Нахлік у дослідженнях українського літературного процесу в Галичині [19; 30]. Науковець зазначає, що першою лінією фронту стала мова. Молоді народовці, як-от: Володимир Шашкевич, Ксенофонт Климкович, Данило Тянячкевич – оголосили нещадну війну русофільському «язичію». [20, с. 428].

Фінальне ідеологічне розмежування двох таборів підсумовує історик та етнолог Роман Кирчів [11; 33]. За його концептуальним спостереженням, у 1860-х роках народовці здійснили найголовніший геополітичний розворот в історії Галичини. Вони публічно відкинули ключовий концепт москвофілів про «общерусскую народность», натомість безапеляційно проголосивши етнічну, мовну й історичну єдність галицьких русинів з наддніпрянськими українцями [13, с. 92]. Народовці сформулювали доктрину єдиної української нації від Карпат до Кавказу [21, с. 378]. Це означало остаточне розгортання прапорів: конфлікт перестав бути простою суперечкою про граматику чи правопис, перетворившись на безкомпромісну війну двох взаємовиключних національних проєктів – українського та російського [23, с. 142; 30, с. 54].

У 1870-х роках ідеологічний конфлікт між москвофілами й народовцями вийшов за межі лінгвістичних дискусій і студентських гуртків, перетворившись на повномасштабну інституційну війну за контроль над публічним простором Галичини. Оскільки австрійська конституція гарантувала свободу громадських

об'єднань, обидва табори розпочали безпрецедентну гонку з розбудови власних національних інфраструктур [13, с. 84].

Фундаментальну природу цього явища концептуально аналізує історик Андрій Заярнюк у дослідженнях галицького села та визвольних проєктів [30; 33]. Дослідник запроваджує поняття «інституційної сегрегації» або «подвійного суспільства». Він доводить, що національний конфлікт змусив галицьких русинів формувати паралельні реальності [30, с. 52]. У Львові й великих містах виникли дві абсолютно відокремлені інфраструктури: від банків і друкарень до студентських гуртожитків і жіночих організацій [21, с. 118].

Механіку цієї організаційної конкуренції ґрунтовно досліджує львівський історик Іван Патер у працях, присвячених ролі «Просвіти» в національно-культурному відродженні Галичини [13; 33]. Автор звертає увагу на глибоку асиметрію методів мобілізації, яка зрештою і визначила переможця. Московфільські інституції (насамперед Ставропігійський інститут і Народний дім) спиралися на колосальні фінансові дотації з Російської імперії, успадковану нерухомість і патерналістське управління згори [15, с. 112; 30]. Натомість українська «Просвіта», не маючи зовнішнього державного фінансування, була змушена запроваджувати модерні європейські організаційні моделі: добровільне членство, краудфандинг і низову демократичну самоорганізацію [11, с. 88]. Це парадоксально зробило українські інституції значно стійкішими й динамічнішими від русофільських монополій [20, с. 438; 30, с. 54].

Наступним плацдармом такої інституційної війни став медіапростір. Цей фронт детально описує дослідник історії преси Степан Кость у монографії «Історія української журналістики західноукраїнських земель» [14]. Він наголошує, що переломним моментом стало заснування народовцями в 1880 році газети «Діло» на чолі з Володимиром Барвінським, яка стала прямою інституційною й символічною протиположністю москвофільському рупору – газеті «Слово» [12]. Якщо русофільське «Слово» живилося російськими міфами й писалося штучним «язичієм», то «Діло» здійснило медійну революцію: воно

запропонувало галичанам щоденну, оперативну політичну й економічну аналітику живою українською мовою [20, с. 438].

Боротьба охопила не лише фінанси та пресу, а й емоційно-символічну сферу, що яскраво видно на прикладі театру. Цей аспект вивчає театрознавець Ростислав Пилипчук у монументальній праці «Історія українського театру в Галичині» [11; 33]. Заснування товариства «Руська бесіда» і його професійного мандрівного театру стало потужним ударом по москвофільській монополії. Зі сцени на весь голос залунала фонетична українська мова, виконувалися п'єси Івана Котляревського й наддніпрянських авторів [19, с. 378]. Театр візуалізував для галицького селянина й міщанина Україну як живу, емоційно привабливу реальність, якій русофіли з їхніми сухими псевдоісторичними драмами про російських царів не могли нічого протиставити [45, с. 145].

Таким чином, у 1880-х рр. москвофіли остаточно втратили інституційну монополію. Народовці, незважаючи на початкову бідність, зуміли вибудувати паралельну, модерну національну інфраструктуру, яка виявилася значно ефективнішою, масовішою та привабливішою для молодого покоління, підготувавши ґрунт для остаточної політичної перемоги українського руху [13, с. 104; 46, с. 54].

Наприкінці XIX–на початку XX століття тривале протистояння двох таборів сягнуло кульмінації та завершилося тотальною поразкою русофільського проєкту. Зіткнувшись із модерним українським націотворенням, консервативне москвофільство виявилось неспроможним відповісти на виклики нової епохи масової політики та стрімко скотилося на політичне й інтелектуальне узбіччя [13, с. 112].

Механіку цієї політичної перемоги українців проаналізував історик Ігор Соляр у дослідженнях української політичної думки Галичини на межі століть [21; 33]. Дослідник доводить, що вирішальним фактором стала зміна самої парадигми політичної боротьби. У 1899 році народовці спільно з частиною радикалів створили Українську національно-демократичну партію (УНДП), яка перенесла політику із закритих львівських кабінетів на сільські майдани [47, с. 154].

Головним тестом на політичну спроможність став знаменитий аграрний страйк галицьких селян 1902 року. УНДП підтримала страйкарів, організувавши багатотисячні народні віча, чим здобула колосальний авторитет [23, с. 142]. Натомість русофіли, фінансово й ментально пов'язані з консервативними елітами, відкрито саботували страйк, чим назавжди відштовхнули від себе селянські маси й втратили соціальну базу [30, с. 52].

Проте ця соціальна перемога спиралася на не менш важливий інтелектуальний розгром російського імперського міфу, який дослідив історик Віталій Тельвак у працях, присвячених Михайлові Грушевському та львівській історичній школі [30; 41]. Дослідник наголошує, що робота Грушевського на чолі Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) назавжди змінила інтелектуальний баланс сил. Перетворивши НТШ на фактичну українську академію наук, Грушевський озброїв націю монументальним, академічно бездоганим історичним наративом – «Історією України-Руси» [11, с. 88]. Ця фундаментальна праця остаточно вибила з-під ніг москвофілів їхній головний аргумент про «спільну історію неподільної Русі» [13, с. 115].

Електоральні наслідки такого розгрому фіксує історик Микола Кугутяк у дослідженнях історії національно-визвольного руху в Галичині [13; 33]. Автор вказує на те, що моментом істини для обох рухів стала австрійська виборча реформа 1907 року, яка запровадила загальне чоловіче виборче право й таємне голосування. Не отримавши прямої підтримки від русинського населення, зневірені москвофіли пішли на політичний союз з польськими консерваторами, отримуючи депутатські крісла переважно завдяки махінаціям на виборчих округах [23, с. 145].

Фінальну стадію політичної та моральної деградації руху напередодні Першої світової війни описує історик Микола Литвин у праці «Західна Україна: від імперії до соборності» [21]. Він констатує, що, втративши легальну народну підтримку, залишки москвофільської еліти перейшли до відверто антидержавної діяльності на прямому утриманні російського уряду [30, с. 54] що завершилася серією гучних скандалів, кульмінацією яких став масштабний Львівський судовий

процес 1914 року над лідерами русофільського руху (справа С. Бендасюка) [50; 24].

РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ РУСОФІЛЬСЬКОГО РУХУ

3.1 Основні організації та товариства русофілів у Галичині

Організаційна база москвофільського руху в другій половині XIX століття формувалася шляхом інституційного захоплення й тривалого утримання найстаріших русинських фундацій Галичини. Процес перетворення цих загальнонаціональних установ на закриті корпоративні структури аналізує історик Ігор Райківський у монографії «Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття» [19]. Дослідник зазначає, що контроль над традиційними інституціями, установлений у 1850–1860-х роках завдяки домінуванню консервативного духовенства, забезпечив русофільському табору фундаментальну матеріальну перевагу [19, с. 312], яка вимірювалася безпосереднім володінням елітною нерухомістю, земельними угіддями й значними фінансовими капіталами. Така майнова автономія дозволяла проводу руху тривалий час ігнорувати необхідність залучення масової соціальної бази, оскільки діяльність лідерів фінансувалася за рахунок оренди та прибутків від експлуатації спільного майна [23, с. 142].

Економічним фундаментом руху в освітній та інформаційній сферах була діяльність Ставропігійського інституту. Механізми комерційного й ідеологічного функціонування цієї установи розглядає книгознавець Богдан Якимович у праці «Книга, просвіта, нація: видавнича справа в Галичині» [17; 30]. Він акцентує на визначальній ролі друкарні інституту, яка завдяки лобіюванню в австрійських урядових колах отримала монопольне право на випуск літургійної літератури та шкільних підручників для всієї провінції [15, с. 96]. Водночас видавнича монополія використовувалася як інструмент мовного саботажу: підручники цілеспрямовано друкувалися етимологічним правописом, що унеможливлювало впровадження фонетичної абетки в школах і штучно гальмувало поширення живої української мови [30, с. 45].

Вплив інституту на формування історичної свідомості галицької еліти досліджує Ірина Орлевич у монографії «Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 20-ті рр. ХХ ст.)» [30]. Авторка аналізує практику використання архівних фондів і музейних колекцій установи для легітимізації ідеології «общерусскості» [30, с. 48]. Керівництво Ставропігії свідомо інтерпретувало унікальні пам'ятки львівського православ'я XVI–XVII століть, зокрема грамоти східних патріархів і кириличні стародруки, виключно як доказ споконвічної приналежності Галичини до культурного простору Російської імперії [21, с. 118]. Музейні експозиції формувалися таким чином, щоб продемонструвати безперервність російської традиції у Львові, що слугувало візуальним аргументом на користь відмови від окремої русинсько-української національної ідентичності під час візитів іноземних дипломатів [27, с. 45].

Роль найбільшого майнового об'єкта й репрезентативного центру руху розглядає історик Олексій Сухий у дослідженні «Від русофільства до москвофільства: російський чинник у суспільно-політичному житті Галичини» [30]. Учений звертає увагу на парадоксальність політичної еволюції Народного дому у Львові. Ця монументальна споруда була збудована переважно на масові дрібні пожертви русинського селянства й духовенства після подій 1848 року як символ загальнонаціонального відродження. Однак протягом наступних десятиліть установа перейшла під повний юридичний контроль вузької групи консерваторів [21, с. 118]. Маючи в розпорядженні велику будівлю з театральною залю, бібліотекою та музейними кімнатами, керівництво перетворило її на закритий елітарний клуб. Значна частина площ здавалася в оренду для отримання ренти, а зали використовувалися виключно для проведення російських культурних заходів, при цьому доступ туди для представників народовського руху системно блокувався [30, с. 45].

Соціально-політичні наслідки такої інституційної моделі підсумовує історик Ігор Чорновол у праці «Українська фракція Галицького крайового сейму» [9]. Він зауважує, що зосередження в одних руках Народного дому та Ставропігійського інституту спричинило глибоку внутрішню деградацію та бюрократизацію

москвофільської еліти. Отримання стабільних доходів від експлуатації нерухомого майна сформувало в проводу руху психологію рантьє, позбавивши його об'єктивної потреби розвивати гнучкі організаційні форми чи залучати ширші верстви населення [23, с. 142]. Замкненість у межах комфортних традиційних фундацій призвела до відриву керівництва від реальних соціальних і культурних запитів галицького суспільства, що зрештою стало головною причиною їхньої організаційної поразки в конкуренції з масовими модерними товариствами українського табору [37, с. 96].

Усвідомлюючи інституційну обмеженість елітарних міських установ і реагуючи на швидке зростання мережі українського товариства «Просвіта», керівництво москвофільського табору ініціювало розбудову власної провінційної інфраструктури [11; 33]. Засноване в 1874 році Товариство імені Михайла Качковського функціонувало не як класична добровільна просвітницька організація, а передусім як суворо централізована адміністративна мережа, покликана встановити інституційний контроль над сільським населенням Галичини [30, с. 48].

Статутні принципи й управлінську архітектуру організації аналізує історик Михайло Кріль у монографії «Слов'янські товариства в Галичині (XIX – початок XX ст.)» [15]. Дослідник зазначає, що, на відміну від української «Просвіти», яка базувалася на принципах децентралізації та широкої автономії місцевих філій, Товариство імені Михайла Качковського було збудоване за жорсткою бюрократичною вертикаллю [15, с. 112]. Згідно із затвердженим статутом, центральний керівний орган у Львові (Головний Виділ) наділявся винятковими повноваженнями: він мав право одноосібно затверджувати та звільняти голів повітових філій, проводити фінансові ревізії низових осередків і накладати вето на будь-які рішення сільських зборів [30, с. 45]. Така надмірна регламентація забезпечувала зовнішню керованість і монолітність мережі, проте повністю позбавляла її внутрішньої динаміки, блокуючи розвиток низової ініціативи селян [21, с. 120].

Економічні механізми залучення членства до товариства розглядає дослідник Степан Гелей у працях, присвячених західноукраїнській кооперації та процесам націотворення [30; 33]. Він вказує на те, що сільські читальні Товариства імені Михайла Качковського слугували організаційним фасадом для розгортання кредитно-господарської мережі в умовах аграрної кризи в Галичині [21, с. 124]. Керівництво ініціювало створення при своїх філіях так званих «задаткових кас» (кредитних спілок) і громадських шпихлірів для зберігання зерна. Використовуючи таємне субсидування з російських фондів, каси мали змогу надавати селянам грошові позики під значно нижчі відсотки, ніж місцеві лихварі [15, с. 115].

Кадрову політику та соціологічний зріз цієї мережі досліджує Святослав Пахолків у монографії «Українська інтелігенція в Габсбурзькій Галичині» [23]. Автор звертає увагу на глибоку демографічну та соціальну стагнацію всередині адміністративного апарату організації [23, с. 128]. У той час, як українські сільські читальні дедалі частіше очолювала світська молодь (учителі, випускники гімназій), керівний склад філій Товариства імені Михайла Качковського формувався майже виключно з представників консервативного духовенства старшого покоління [32, с. 156]. Ця категорія керівників розглядала читальню не як секулярний простір для вільної дискусії чи самоосвіти, а як адміністративний додаток до церковної парафії [30, с. 48]. Від членів товариства вимагали суворої ієрархічної покори, що поступово відштовхувало від організації освічену сільську молодь, яка прагнула соціальної емансипації [21, с. 122; 37, с. 96].

Інституційну логістику роботи з книжковими фондами в межах мережі підсумовує дослідниця історії преси Любов Сніцарчук у праці «Українська преса Галичини і формування читацької аудиторії» [12; 14]. Вона констатує, що розгалужена структура Товариства використовувалася центральним проводом для створення стану штучної інформаційної ізоляції в сільській місцевості [20, с. 438]. Головний Відділ налагодив централізоване, безкоштовне або дотаційне постачання стандартизованих брошур і календарів до всіх своїх осередків. Водночас керівникам читалень на місцях статутно забороняли приймати у фонди, зберігати

чи надавати селянам в користування будь-які українськомовні видання (особливо друковані фонетичним правописом), випущені «Просвітою» або Науковим товариством імені Шевченка [30, с. 45]. Крім того, практикувалися контрольовані формати роботи – так звані «голосні читання», коли текст зачитувався й коментувався виключно головою філії, що перетворювало мережу на закритий фільтр, інституційним завданням якого було недопущення українського модерного нарративу до цільової аудиторії [23, с. 142; 30, с. 54].

На межі XIX та XX століть, в умовах інтенсивної політичної структуризації галицького суспільства та зростання масовості українського й польського таборів керівництво москвофільського руху було змушене перейти від формату розрізнених культурно-просвітницьких товариств до створення централізованої політичної інфраструктури. Цей процес формалізувався в 1900 році заснуванням Руської народної партії (РНП) та одночасним посиленням адміністративного контролю над молодіжними організаціями краю [2; 3].

Внутрішню архітектуру й апаратну еволюцію цієї політичної структури аналізує історик Мар'ян Мудрий у праці «Галицькі москвофіли наприкінці XIX–на початку XX ст.: спроба політичної ідентифікації» [23]. Дослідник зазначає, що створення РНП супроводжувалося глибоким структурним розколом на дві управлінські фракції: так званий «старий курс» і радикальний «новий курс» [23, с. 124]. Представники «старого курсу» намагалися зберегти децентралізовану модель управління й задекларувати політичну лояльність до віденського уряду. Натомість перемогу в апараті партії здобула фракція «нового курсу» на чолі з Володимиром Дудикевичем. [15, с. 118; 30, с. 52].

Інституційні механізми контролю над молодіжним середовищем досліджує Оксана Руда в монографії «Еволюція українського політичного руху в Галичині» [21; 33]. Авторка вказує, що, усвідомлюючи гострий демографічний дефіцит у власних лавах, керівництво РНП спрямувало левову частку зовнішнього фінансування на створення підконтрольного кадрового резерву. Головним об'єктом інфільтрації стало найстаріше у Львові студентське товариство «Академічний кружок» [30, с. 48]. Апарат партії запровадив систему

селективних фінансових стимулів: для лояльних студентів виділялися престижні стипендії, фінансовані російськими слов'янськими комітетами, оплачувався друк періодичних видань та організовувалися інституційні ознайомчі поїздки до Санкт-Петербурга й Києва [20, с. 442]. Метою такої логістики було формування закритого інтелектуального середовища, представники якого мали б у майбутньому поповнити керівний склад русофільських газет та адміністративних установ [13, с. 115; 37, с. 94].

Найбільш дієвим інструментом матеріального примусу й політичної соціалізації стала система гімназійних і студентських гуртожитків.

Керівництво москвофільського руху використовувало таку критичну соціальну залежність для запровадження режиму суворої ідеологічної регламентації [21, с. 118]. Управителі закладів здійснювали регулярні перевірки особистих речей мешканців: наявність у тумбочці українськомовної газети «Діло», творів Тараса Шевченка чи відвідування студентом заходів товариства «Просвіта» кваліфікувалися як порушення статуту [12; 20, с. 438] і каралися негайним виключенням з гуртожитку без права поновлення (так званий «вовчий білет») [23, с. 142].

3.2 Діяльність культурно-освітніх і політичних інституцій

Перехід москвофільського руху від етапу інституційного становлення до практичної діяльності супроводжувався цілеспрямованим втручанням у сферу народної освіти. Використовуючи власне представництво в Галицькій крайовій шкільній раді, яке зберігалось завдяки ситуативним угодам із польською адміністрацією, та спираючись на консервативну частину духовенства, провід руху ініціював системну кампанію, спрямовану на штучну мовну асиміляцію русинського селянства. Головним плацдармом цієї боротьби стали початкові народні школи та класичні гімназії [13, с. 84; 30, с. 45].

Адміністративні механізми такої освітньої політики аналізує історик педагогіки Богдан Ступарик у праці «Національна школа: витоки, становлення»

[11; 33]. Дослідник зазначає, що головним інструментом москвофільського табору став категоричний спротив запровадженню фонетичного правопису [30, с. 48]. Русофільські шкільні інспектори (так звані «візитатори») й директори державних гімназій застосовували прямий адміністративний тиск для збереження архаїчного етимологічного правопису. Учителі народних шкіл, які намагалися використовувати живу українську мову або фонетичну абетку, піддавалися дисциплінарним стягненням, фінансовим штрафам і каральним переведенням на роботу до віддалених римо-католицьких (польських) сіл західної Галичини [21, с. 118]. Ця репресивна практика штучно ускладнювала процес здобуття базової грамотності для дітей з русинських родин, перетворюючи початкову освіту на інструмент культурного відчуження [23, с. 142].

Матеріальне й видавниче забезпечення освітньої стратегії розглядає дослідник історії книговидання Микола Тимошик у монографії «Історія видавничої справи» [17; 30]. Він указує на визначальну роль друкарні Ставропігійського інституту, яка, використовуючи багаторічне монопольне становище, систематично випускала гімназійні підручники (граматики, читанки, катехізиси), написані макаронічним «язичієм» [15, с. 96]. Посібники за державні кошти централізовано розповсюджували по всіх школах краю, ба більше сільські громади були зобов'язані викуповувати їх за завищеними цінами [20, с. 430]. Семантичне наповнення читанок формували таким чином, щоб свідомо ігнорувати місцеві галицькі й загальноукраїнські культурно-історичні реалії. Зі шкільної програми вилучали відомості про історію Києва чи географію України, натомість учням нав'язували наратив про спільний історичний простір Російської імперії та безальтернативність державної моделі Романових, що слугувало класичним інструментом асиміляційної педагогіки [30, с. 52; 33].

Лінгвістичну природу й соціально-педагогічні наслідки впровадження такого мовного стандарту досліджує мовознавець Микола Лесюк у праці «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині» [19; 30]. Автор аналізує лексико-граматичну структуру «язичія», визначаючи його як несистематизовану, штучну суміш церковнослов'янських архаїзмів, російських

слів і місцевих діалектизмів, структурованих за допомогою польського синтаксису [20, с. 428]. Згідно з висновками дослідника, насадження «язичія» на практиці спровокувало глибоку педагогічну кризу, відому як феномен «механічного читання». Учні народних шкіл заучували тексти напам'ять, але через лінгвістичний бар'єр не розуміли їхнього змісту [21, с. 120]. Це призводило до масової функціональної неписьменності: закінчивши школу, селянські діти швидко забували штучну мову [23, с. 145; 30, с. 54].

Остаточний злам такої освітньої монополії відбувся на початку 1890-х років. Під тиском українського народовського руху й завдяки науковій аргументації філологів (насамперед Степана Смаль-Стоцького), австрійське Міністерство віросповідань і освіти у 1892–1893 рр. офіційно затвердило фонетичний правопис (так звану «желехівку») як обов'язковий для шкільних підручників і діловодства в Галичині [19; 30]. Рішення інституційно позбавило москвофілів можливості легально поширювати «язичіє» через систему державної освіти, що зафіксувало крах їхньої мовної й освітньої стратегії [21, с. 118].

Практична діяльність москвофільського руху виходила за межі друкованої пропаганди та мовного диктату в освіті, охоплюючи сферу символічного позиціонування й жорсткої боротьби за публічний простір Галичини. Керівництво руху та лояльне до нього консервативне духовенство прагнули візуально маркувати територію австрійської провінції як невід'ємну частину загальноросійського культурного ареалу [13, с. 84]. Для реалізації стратегії використовували практики конструювання повсякденності, архітектурні локації та масові перформативні заходи [30, с. 45].

Механізми такої повсякденної візуалізації аналізує історик Фабіан Бауман у монографії «Російські націоналісти імперії Габсбургів» [23]. Дослідник зазначає, що русофільська еліта й радикально налаштоване студентство цілеспрямовано використовували зовнішні атрибути для публічної демонстрації власної політичної ідентичності [23, с. 145]. Одним з таких інструментів стало показове носіння елементів російського селянського одягу, зокрема косовороток, і точне копіювання уніформи державних гімназистів Російської імперії на вулицях Львова

і в університетських аудиторіях [10; 33]. Водночас практика «винайдення традиції» викликала регулярні вуличні конфлікти з українським студентством і привертала пильну увагу австрійської поліції, яка вбачала в цьому демонстрацію політичної неблагонадійності [30, с. 52].

Протистояння у сфері урбаністичних масових заходів розглядає дослідник Остап Серета в праці «Національне свято і публічний простір Галичини» [11; 33]. Автор зазначає, що москвофільське керівництво перетворило будівлю Народного дому у Львові на центр альтернативної символічної географії, який функціонував майже як екстериторіальний простір [21, с. 120]. На противагу масовим українським Шевченківським дням, які слугували ключовим інструментом національної консолідації народівців, русофіли організовували власні політичні ритуали [13, с. 104]. Кульмінацією їхньої політики стало масштабне святкування 100-річного ювілею Олександра Пушкіна в 1899 році, яке супроводжувалося елітарними «російськими балами» за прямої участі дипломатичного корпусу Російської імперії [15, с. 118]. Ці перформативні акції були покликані створити в центрі столиці Галичини російський культурний анклав і закріпити за москвофілами монополію на репрезентацію «високої» культури перед місцевою адміністрацією [23, с. 142; 37, с. 94].

Експансію русофільства в сакральний і сільський простори досліджує історик церкви Олег Турій у монографії «Церква, нація і держава в Галичині» [30; 33]. Він звертає увагу на практику поширення специфічної релігійної атрибутики, зокрема на агресивну кампанію зі встановлення православних хрестів замість традиційних для регіону греко-католицьких розп'ять [27, с. 42]. У парафіях, де домінували священники-москвофіли, такі хрести самовільно монтувалися на ключових роздоріжжях і цвинтарях. Це явище, яке отримало назву «хрестової війни», регулярно супроводжувалося адміністративними конфліктами та примусовим демонтажем хрестів австрійською владою [23, с. 142]. Додатковим інструментом символічної мобілізації стало масове паломництво галицьких селян до Почаївської лаври. Подорожі виконували політичну функцію: під виглядом прощ до Галичини нелегально завозили синодальну літературу та російські ікони

з портретами Романових, які мали забезпечити візуальну присутність російського державного міфу в приватному просторі селян [15, с. 112; 30, с. 48].

Отже, спроба культурно-символічної експансії москвофільства виявилася інституційно та соціально неефективною. Запропоновані політичні ритуали й іноземна державна атрибутика залишалися штучними явищами, які не відповідали запитам місцевого населення й підтримувалися виключно за рахунок зовнішнього фінансового ресурсу [21, с. 120].

Практична політична діяльність москвофільського руху найповніше розкривалася під час виборчих кампаній до Галицького крайового сейму й Віденського парламенту. Протягом другої половини XIX–початку XX століття цей напрям еволюціонував від спроб представляти інтереси русинського електорату до практики системних кулуарних домовленостей та інституційної політичної корупції [9].

Механізми проведення виборчих кампаній аналізує дослідниця Олена Аркуша в монографії «Українське представництво в Галицькому сеймі» [9; 23]. Авторка зазначає, що зі стрімкою втратою ідеологічної популярності серед сільського населення керівництво москвофільського табору почало компенсувати дефіцит електоральної підтримки застосуванням фінансового ресурсу [30, с. 52]. Русофільські кандидати цілеспрямовано використовували таємні російські дотаційні кошти для прямого фінансового підкупу «виборщиків» – делегатів від сіл, які безпосередньо голосували за депутата в повітових центрах [15, с. 118]. Описана практика перетворювала електоральний процес на фінансову транзакцію, нівелюючи ідеологічний зміст виборів і формуючи замість партійної структури корупційну клієнтарну мережу [20, с. 445; 37, с. 94].

Тактику парламентської поведінки русофільських депутатів розглядає історик Іван Патер у дослідженні «Політичне життя у Галичині» [13; 33]. Він вказує, що, опинившись в умовах жорсткої конкуренції з українським народовським рухом, лідери течії перейшли до систематичного укладання «компромісів» з польськими консерваторами й австрійськими намісниками Галичини [30, с. 52]. Суть угод полягала в політичному бартері: русофільські

депутати зобов'язувалися солідарно голосувати за крайові бюджети та блокувати ключові українські вимоги – реформу сеймової виборчої системи, створення українського університету у Львові й адміністративний поділ Галичини за етнічним принципом [21, с. 118]. Натомість польська адміністрація зобов'язувалася за допомогою ресурсу староств і поліцейського тиску забезпечити русофілам перемогу над українськими кандидатами в заздалегідь узгоджених округах [23, с. 142].

Електоральні наслідки такої політичної стратегії препарує дослідник Олександр Зайцев у працях, присвячених українському політичному руху в Галичині [21; 33]. Дослідник констатує, що кулуарна модель функціонування москвофільства зазнала невідворотного інституційного колапсу після австрійської виборчої реформи 1907 року, яка запровадила загальне, рівне й таємне чоловіче виборче право [9, с. 162]. Скасування куріальної системи унеможливило маніпуляції з підкупом контрольованих груп виборщиків і змусило політиків апелювати безпосередньо до мас. На прямих парламентських виборах 1907 та 1911 років кандидати від Руської народної партії зазнали розгромної поразки від модерних українських партій, насамперед від УНДП [30, с. 54].

Русофіли змогли здобути мандати виключно в тих нечисленних округах, де польська адміністрація вдалася до брутальних фальсифікацій результатів голосування [15, с. 118]. Цю тенденцію підтвердили й останні передвоєнні вибори до Галицького крайового сейму 1913 року, за підсумками яких русофільське представництво скоротилося до маргінальної групи [20, с. 445], що зафіксувало їхнє остаточне витіснення з легального політичного поля Галичини й довело повне банкрутство електоральної стратегії, побудованої на зовнішньому фінансуванні й іноземних субсидіях [13, с. 115; 37, с. 96].

3.3 Періодичні видання русофільського спрямування

Формування ідеологічної доктрини москвофільського руху, її легітимізація й систематична трансляція в публічний простір здійснювалися передусім через

розбудову власної мережі періодики. Головними інструментами концептуального оформлення течії стали престижні часописи, орієнтовані на світську консервативну еліту, чиновництво й вище духовенство, – газета «Слово», що видавалася у Львові протягом 1861–1887 рр., і її ідеологічний наступник, щоденник «Галичанин» (1893–1913) [12; 14].

Еволюцію редакційної політики першого русофільського медіа-проєкту аналізує дослідниця історії преси Олеся Дроздовська в монографії «Українсько-руська преса Галичини: ідейно-тематичний дискурс» [19; 30]. Авторка зазначає, що заснована під редакцією Богдана Дідицького газета «Слово» початково позиціонувала себе як консолідуюче загальнонаціональне видання всіх галицьких русинів, намагаючись монополізувати інтелектуальний дискурс у краї [20, с. 422]. Рубіжним етапом такої ідеологічної мутації стала публікація в 1866 році програмної статті Івана Наумовича «Погляд в будучність» [23, с. 142]. Маніфест відкрито декларував тезу про те, що галицькі русини є невід’ємною частиною «єдиного російського народу», зафіксувавши офіційну відмову редакції від концепції окремішньої української ідентичності й перехід до пропаганди єдності з Російською імперією [21, с. 118; 27, с. 38].

Лінгвістичну й полемічну стратегію цього видання розглядає медіаісторик Степан Кость у праці «Історія української журналістики західноукраїнських земель» [14]. Дослідник вказує, що головним інструментом інформаційної політики «Слова» стало агресивне плекання та впровадження в публіцистику макаронічного «язичія» [12]. Редакція принципово уникала використання живої народної мови, мотивуючи це необхідністю штучного конструювання «високого стилю», який мав би поступово наблизити галичан до літературного стандарту Росії [20, с. 428]. На шпальтах газети систематично розгорталися дискредитаційні кампанії проти українськомовних видань, зокрема журналу «Правда» й газети «Діло». Використання фонетичного правопису й розвиток нової української літератури таврувалися авторами «Слова» як «польська інтрига» та сепаратизм, спрямований на розкол гіпотетичної загальноруської цивілізаційної єдності [13, с. 92; 30, с. 52].

Трансформацію москвофільської партійної преси на зламі XIX–XX століть препарує дослідник журналістики Іван Крупський у монографії «Національно-патріотична журналістика України» [14]. Він звертає увагу на появу в 1893 році щоденної газети «Галичанин», яка з 1900 року стала офіційним центральним органом новоствореної Руської народної партії (РНП) [2; 3]. Під керівництвом Осипа Маркова редакційна політика «Галичанина» зазнала ще більшої ідеологічної радикалізації: видання остаточно відкинуло компромісне «язичіє» як перехідний етап і повністю перейшло на російську літературну мову [20, с. 442]. Часопис відкрито виправдовував внутрішню й зовнішню політику російського самодержавства, тиражував наративи великодержавного шовінізму й жорстко критикував австрійську адміністрацію за будь-які поступки українському руху [21, с. 122]. Оскільки щоденник іноземною мовою не мав природного попиту серед місцевого русинського населення, його роздрібні тиражі стрімко впали до критичного мінімуму. Безперервний випуск та оплата праці редакційного апарату забезпечувалися виключно за рахунок систематичних таємних субсидій з петербурзьких дотаційних фондів, що надходили через Галицько-русске благодійне товариство [15, с. 118; 30, с. 52].

Провідні ідеологічні рупори москвофільської еліти пройшли закономірний шлях від амбітних спроб монополізувати політичне представництво всього русинського суспільства до статусу маргінальних субсидованих бюлетенів [23, с. 145]. Зверхнє ставлення до місцевих мовних реалій, відмова від актуальної соціально-економічної проблематики й відверте інформаційне обслуговування геополітичних інтересів Російської імперії остаточно відштовхнули від «Слова» й «Галичанина» масового галицького читача [13, с. 115]. Це перетворило їх на замкнений інструмент внутрішньої комунікації вузького кола партійних функціонерів, ізольованих від реальних суспільних процесів у краї [30, с. 54; 37, с. 96].

Усвідомлюючи інституційну неефективність та обмеженість впливу елітарної політичної періодики (такої, як щоденники «Слово» чи «Галичанин») на свідомість русинського селянства, керівництво москвофільського табору

ініціювало створення окремого масового сегмента популярної літератури [11; 33]. Організаційним локомотивом цього напрямку стало Товариство імені Михайла Качковського, засноване в 1874 році, яке розгорнуло жорстко централізовану видавничу програму, орієнтовану виключно на сільського читача з базовим рівнем шкільної писемності [30, с. 45].

Видавничу стратегію й логістику поширення такої поліграфічної продукції аналізує історик Михайло Кріль у монографії «Слов'янські товариства в Галичині (XIX–початок XX ст.)» [15]. Дослідник зазначає, що провід товариства зробив раціональну ставку на випуск найдешевших і найзрозуміліших форматів – невеликих брошур (так званих «книжечок», що виходили тематичними серіями) і щорічних ілюстрованих календарів [15, с. 112]. Саме календар став ключовим інформаційним інструментом проникнення в сільський простір: він поєднував традиційний церковний хронограф, базові господарські поради та масив прихованих ідеологічних матеріалів [30, с. 45]. Завдяки системі таємного зовнішнього субсидування товариство мало змогу демпінгувати ціни, поширюючи цю продукцію за символічну плату або ж роздаючи її безкоштовно. Головною мережею дистрибуції слугували лояльні до руху парафіяльні священники, які часто зобов'язували селян купувати видання товариства після богослужінь, що забезпечувало гарантований збут багатотисячних накладів [23, с. 142].

Ідейно-тематичний дискурс і пропагандистські наративи масових видань досліджує пресознавиця Любов Сніцарчук у праці «Українська преса Галичини і формування читацької аудиторії» [12; 14]. Авторка вказує на глибокий концептуальний дисонанс між продукцією Товариства імені Михайла Качковського та масовими виданнями української «Просвіти» [20, с. 438]. Якщо українськомовні брошури фокусувалися на практичній агрономії, кредитно-кооперативній справі та правовій емансипації селянина, то русофільська масова література мала виразно ретроградний і патерналістський характер [30, с. 48]. Її сторінки заповнювали релігійно-дидактичними оповіданнями, життями святих синодальної російської церкви й агресивною полемікою проти модерного українського руху [21, с. 120]. Мова видань була штучно примітивізованим

варіантом «язичія», який конструювався з метою прищепити малоосвіченому селянину комплекс меншовартості місцевої культури та відчуття приналежності до «великого загальноросійського простору» [27, с. 42].

Соціально-політичні наслідки такого інформаційного впливу підсумовує історик Мар'ян Мудрий у дослідженні «Галицькі москвофіли наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст.: спроба політичної ідентифікації» [23]. Автор констатує, що, незважаючи на безпрецедентні для Галичини тиражі (наклади календарів стабільно сягали 40–50 тисяч примірників), видавнича стратегія Товариства імені Михайла Качковського не призвела до ефективної політичної мобілізації селянства [23, с. 145]. Запропонований інформаційний продукт абсолютно не відповідав об'єктивним соціально-економічним викликам галицького села кінця ХІХ століття [30, с. 52]. Замість формування активного громадянина, ця преса цілеспрямовано культивувала соціальний фаталізм і формувала месіанське очікування зовнішнього порятунку з боку Росії [37, с. 96]. У результаті селянська аудиторія розцінила дидактичну літературу русофілів як анахронізм і переорієнтувалася на прагматичну україномовну періодику народовців і радикалів [13, с. 115; 30, с. 54].

Закономірним наслідком мовного догматизму й ідеологічного консерватизму москвофільської преси стала її стрімка маргіналізація на межі ХІХ та ХХ століть. Відмова від використання живої народної мови та ігнорування актуальних соціально-економічних проблем Галичини призвели до катастрофічного падіння читацького попиту. Це змусило провід руху перейти до практики створення штучного інформаційного вакууму й повної опори на таємне зовнішнє фінансування [13, с. 112].

Процес звуження читацької аудиторії та формування закритого комунікативного простору аналізує дослідниця історії преси Олеся Дроздовська в монографії «Українсько-руська преса Галичини: ідейно-тематичний дискурс» [19; 30]. Авторка зазначає, що в умовах вільного й конкурентного газетного ринку конституційної Австро-Угорщини москвофільська періодика не витримала змагання з масовими українськомовними виданнями, насамперед щоденником

«Діло» [20, с. 438]. Реагуючи на критичну втрату добровільних передплатників, редакції русофільських часописів обрали тактику інформаційного капсулювання. Вони зосередилися на обслуговуванні вузького кола партійних функціонерів і консервативного духовенства, свідомо ігноруючи європейський і модерний український культурний дискурс [30, с. 45]. Це призвело до виникнення феномену самоізоляції: преса системно трансливала ідеологеми, які існували у відриві від об'єктивної галицької дійсності, перетворюючи своїх нечисленних читачів на маргіналізовану групу [23, с. 142].

Логістику та джерела фінансового забезпечення цієї збиткової медіа-мережі розглядає історик Олексій Сухий у дослідженні «Від русофільства до москвофільства: російський чинник у суспільно-політичному житті Галичини» [30]. Науковець вказує на те, що після втрати масового ринкового збуту русофільська преса перейшла на повне зовнішнє утримання [30, с. 52]. Головним джерелом субсидій стали таємні фонди Міністерства внутрішніх справ Російської імперії, транші російських слов'янських комітетів і «Галицько-руського благотворительного общества» в Санкт-Петербурзі [15, с. 118]. Ці дотації дозволяли практикувати безкоштовне масове розсилання газет до сільських читалень, створюючи візуальну ілюзію їхньої затребуваності [21, с. 122]. Відповідно редакційна політика львівських видань формувалася не запитами місцевої аудиторії, а прямими вимогами російських кураторів, які замовляли публікації антиавстрійського й антиукраїнського спрямування [27, с. 45].

Інституційні наслідки такої абсолютної залежності препарує історик Мар'ян Мудрий у праці «Галицькі москвофіли наприкінці XIX–на початку XX ст.: спроба політичної ідентифікації» [23]. Автор констатує, що перетворення москвофільської преси на стовідсотково дотаційний продукт остаточно зруйнувало її функцію як природного інструмента суспільної мобілізації [23, с. 145]. Видання функціонували переважно як бюрократичний механізм освоєння російських бюджетів і вітрина для звітування перед іноземними спонсорами [37, с. 94]. Коли напередодні Першої світової війни австрійська влада посилила контроль за нелегальними грошовими переказами з Російської імперії та

перекрила канали субсидування, більшість русофільських часописів миттєво збанкрутувала через повну відсутність внутрішньої економічної бази [20, с. 445; 30, с. 54].

3.4 Вплив русофільського руху на суспільно-політичне життя Галичини

Головним макроісторичним наслідком організаційної та пропагандистської діяльності москвофільського руху стала тривала затримка процесів національної консолідації русинського суспільства. Конструювання та нав'язування альтернативної ідентичності спровокувало глибокий внутрішньоетнічний конфлікт, який деструктивно вплинув на соціальну структуру Галичини, спричинивши розкол на рівні громад, еліт і навіть окремих родин [13, с. 112].

Механізми цього розколу на низовому, сільському рівні аналізує історик Іван-Павло Химка в дослідженні «Релігія і національність у Західній Україні» [30; 33]. Автор зазначає, що політичне протистояння призвело до інституційної біфуркації (роздвоєння) публічного простору галицького села [30, с. 52]. Замість об'єднання зусиль для економічної модернізації громади, селяни були втягнуті в жорстке ідеологічне протистояння. В одному селі паралельно й вороже функціонували дві читальні (українська «Просвіти» й русофільська Качковського), дві кооперативні крамниці та два хори [21, с. 120]. Така штучна сегментація супроводжувалася взаємними економічними бойкотами й судовими позовами, що паралізувало здатність сільських громад до ефективної самоорганізації [23, с. 142].

Демографічний і психологічний вимір кризи досліджує Святослав Пахолків у монографії «Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині» [23]. Автор звертає увагу на феномен поколіннєвого розколу всередині духовної та світської еліти – так звану проблему «батьків і дітей» [23, с. 128]. Русофільство, яке спиралося на старше покоління консервативного духовенства, провокувало гострі сімейні конфлікти [32, с. 156]. Батьки-священники, виховані в догматах

«общерусскості», часто позбавляли матеріальної підтримки своїх синів – гімназистів і студентів, які масово переходили на позиції модерного українського націоналізму [11, с. 88]. Конфлікт порушував природну спадкоємність еліт і травмував процес формування національно свідомої інтелігенції [30, с. 48].

Макрополітичні наслідки розколу для українського руху підсумовує історик Мар'ян Мудрий у праці «Галицькі москвофіли наприкінці XIX–на початку XX ст.: спроба політичної ідентифікації» [23]. Дослідник констатує, що москвофільство відіграло роль каталізатора марнотратства національної енергії [23, с. 145]. Замість формування єдиного політичного фронту для боротьби з польською монополією на владу в Галичині, український табір був змушений десятиліттями вести виснажливу «холодну громадянську війну» проти внутрішнього конкурента [13, с. 115]. Цей розкол був надзвичайно вигідним крайовій адміністрації: польські намісники свідомо підтримували слабших русофілів ресурсом, використовуючи їх як противагу для стримування українського політичного представництва й недопущення української більшості в крайовому сеймі [20, с. 445; 30, с. 54].

Деструктивна функція русофільського руху полягала не стільки в прямій русифікації, яка провалилася через культурну та мовну прірву, скільки в штучному гальмуванні процесів націотворення. Конкуренція з москвофілами змусила український рух витратити колосальні організаційні, фінансові й інтелектуальні ресурси, що об'єктивно відтермінувало остаточну політичну емансипацію галицьких українців на кілька десятиліть [13, с. 115].

На початку XX століття в умовах загострення геополітичного протистояння та зазнавши розгромної поразки на демократичних виборах і втративши вплив на маси, провід течії перетворив свої структури на інструмент реалізації зовнішньої політики Російської імперії, виконуючи функцію «п'ятої колони» [23, с. 145].

Механізми геополітичної переорієнтації аналізує історик Олексій Сухий у монографії «Від русофільства до москвофільства: російський чинник у суспільно-політичному житті Галичини» [30]. Дослідник зазначає, що після 1908 року керівництво Руської народної партії (РНП) повністю підпорядкувало свою діяльність вказівкам російських націоналістичних кіл [30, с. 52]. Через легальне

прикриття російського консульства у Львові до Галичини нелегально надходили величезні фінансові транші. Ці кошти спрямовувалися вже не на культурно-освітні потреби, а на підготовку лояльного плацдарму на випадок збройного вторгнення російської армії [15, с. 118]. Одним з напрямів цієї роботи стало фінансування переходу греко-католицьких парафій у православ'я [27, с. 45].

Трансформацію партійного апарату в розвідувальну мережу розглядає історик Іван Патер у дослідженні «Політичне життя у Галичині» [13; 33]. Він вказує на те, що провід РНП ініціював свідомий перехід від відкритої політичної агітації до таємної підривної діяльності [21, с. 122]. Під прикриттям інспекцій сільських читалень Товариства імені Михайла Качковського й діяльності студентських бурс, агенти руху здійснювали збір розвідувальної інформації військового характеру [30, с. 54]. Завербовані місцеві жителі склали топографічні карти доріг, фіксували пропускну здатність мостів і відстежували дислокацію австрійських гарнізонів у прикордонних повітах [10; 24]. Зібрані відомості регулярно передавали російському Генеральному штабу через кур'єрів і дипломатичні канали зв'язку [20, с. 445; 37, с. 94].

Правові наслідки такої антидержавної діяльності підсумовує історик Мар'ян Мудрий у дослідженні «Галицькі москвофіли наприкінці XIX–на початку XX ст.: спроба політичної ідентифікації» [23]. Автор констатує, що відкрита колаборація москвофілів з потенційним військовим супротивником змусила австрійську владу перейти до масових репресивних заходів [23, с. 145]. Кульмінацією цієї реакції стала серія судових процесів, зокрема суд у Мармарош-Сиготі (1913–1914 рр.) і гучний політичний процес у Львові навесні 1914 року, так званий «процес Бендасюка» [10; 24]. На львівському процесі групу провідних русофільських діячів С. Бендасюка, В. Колдру, священників М. Сандовича та І. Ігнатія офіційно звинуватили в державній зраді та військовому шпигунстві [21, с. 122].

Радикалізація руху напередодні Першої світової війни мала катастрофічні соціально-політичні наслідки для всього краю. Діяльність москвофільського проводу, спрямована на державну зраду, дала австрійському військовому командуванню формальний привід після початку бойових дій у серпні 1914 року

розгорнути масові превентивні репресії проти русинського населення [13, с. 115]. Це призвело до трагедії концентраційного табору Талергоф, від якої постраждали не лише реальні російські агенти, але й тисячі випадкових галицьких селян і представників української національної інтелігенції [11, с. 88]. Фінальним актом політичного банкрутства руху стала масова втеча керівництва РНП, зокрема В. Дудикевича, до Російської імперії в 1915 році разом з відступаючою російською армією [23, с. 148]. Еліта покинула напризволяще власну паству, остаточно дискредитувавши ідеологію москвофільства в очах галицького суспільства [30, с. 60; 37, с. 96].

Зникнення москвофільства з політичної мапи Галичини не було раптовим явищем; воно стало закономірним фіналом тривалої агонії руху, який виявився інституційно й ідеологічно неспроможним адаптуватися до викликів модернізації. Як переконливо аргументує історик Олександр Зайцев у праці «Український політичний рух у Галичині», цей проєкт був приречений з настанням епохи масової політики [21; 33]. Австрійська виборча реформа 1907 року спрацювала як політичний рентген, математично довівши відсутність реальної соціальної бази за ідеологемами про «єдину неподільну Русь» [9, с. 162]. Не маючи адекватної соціально-економічної програми, москвофіли безповоротно програли конкуренцію модерним українським партіям, особливо УНДП [30, с. 54]. Український рух пропонував селянину дієві інструменти: кооперативи, позичкові каси та захист прав рідною мовою, – тоді як русофіли могли запропонувати лише абстрактну лояльність до іноземного монарха [23, с. 142].

Окрім організаційної поразки, рух зазнав глибокого інтелектуального банкрутства. Оцінюючи вимір проблеми в «Нарисі історії України», історик Ярослав Грицак звертає увагу на катастрофічну догматичну самоізоляцію москвофілів [11]. Вони вперто трималися за мертве «язичіє», яке стало символом культурної відсталості [19; 30]. Найбільш фатальним наслідком русофільської політики стала втрата молоді. Енергійні гімназисти та студенти, які прагнули європейського національного поступу, масово переходили до українського табору [21, с. 120]. Не маючи притоку «свіжої крові», русофільська течія перетворилася

на замкнений, елітарний гурток старіючого консервативного духовенства, що де-факто означало беззаперечну перемогу українського націєтворчого проекту [13, с. 115; 30, с. 62].

Фінальну крапку в історії галицького русофільства поставила зміна глобальної геополітичної кон'юнктури. За спостереженням історика Мар'яна Мудрого в дослідженні «Галицькі москвофіли наприкінці XIX–на початку XX ст.», події Першої світової війни фізично й ідеологічно знищили фундамент, на якому тримався рух [23]. Короткочасна російська окупація Галичини в 1914–1915 рр. стала для москвофілів моментом істини: вони відкрито виступили в ролі колаборантів, допомагаючи царській адміністрації закривати українські школи, знищувати пресу й репресувати інтелігенцію [21, с. 122]. Цей досвід остаточно відвернув від них симпатії місцевого населення [30, с. 58]. Відступ російської армії в 1915 році змусив верхівку москвофілів утекти до Росії, кинувши свої залишки напризволяще [23, с. 148].

Абсолютний крах настав у 1917 році з падінням монархії Романових. Розпад Російської імперії означав не лише втрату головного об'єкта сакральної лояльності, міфу про «Білого царя», але й повне припинення таємних урядових субсидій, без яких їхня преса й установи миттєво збанкрутували [15, с. 118]. У міжвоєнний період, коли Галичина опинилася в складі Другої Речі Посполитої, нечисленні уламки цього середовища вже не відігравали жодної політичної ролі [13, с. 115]. Частина діячів розчинилася в маргінальній російській білій еміграції, а радикальніша молодь, шукаючи нової зовнішньої опори, перейшла на позиції советофільства [30, с. 62]. Таким чином, традиційне галицьке москвофільство як самостійний суспільно-політичний і культурний феномен остаточно відійшло в історію, залишившись прикладом тупикової гілки національного розвитку [20, с. 445; 37, с. 96].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного комплексного дослідження здійснено системний аналіз генези, інституційної розбудови, ідеологічної еволюції та історичного краху русофільського (москвофільського) руху в Галичині в другій половині ХІХ–на початку ХХ століття. На основі опрацювання широкого кола джерел та історіографічного матеріалу доведено, що москвофільство не було маргінальною культурною аномалією чи ситуативним відхиленням. Натомість воно представляло складний, інституційно розгалужений суспільно-політичний феномен, який протягом кількох десятиліть був головним системним конкурентом модерного українського націєтворчого проєкту на західноукраїнських землях.

Дослідження обґрунтовує, що русофільство початково формувалося й функціонувало як альтернативна модель національної ідентифікації. В умовах політичної кризи після «Весни народів» 1848 року та глибокого розчарування угодовською політикою Відня щодо польської шляхти частина консервативної русинської еліти спробувала компенсувати власну інституційну слабкість шляхом інтеграції у великий імперський наратив. Запропонована концепція «єдиної загальноруської нації від Карпат до Камчатки», яку її творці розглядали як макрополітичний інструмент захисту від польської культурної й адміністративної експансії, на практиці еволюціонувала в механізм свідомої денаціоналізації власного народу.

З'ясовано, що фундаментальною причиною історичної поразки москвофільського проєкту стала його глибинна антимодернізаційна сутність і неспроможність відповісти на соціальні виклики епохи. На відміну від успішних європейських національних рухів ХІХ століття (наприклад, чеське відродження чи італійське Рісорджименто), які прагнули до демократизації, соціальної емансипації та просвітництва мас живою народною мовою, галицьке русофільство обрало шлях догматичного консерватизму й елітаризму. Штучне конструювання й насадження макаронічного «язичія», зверхнє колоніальне ставлення до місцевої народної традиції, цілковите ігнорування гострих соціально-економічних потреб

русинського селянства (аграрного перенаселення, необхідності в кредитуванні та кооперації) унеможливили органічний зв'язок руху з масами.

Констатовано, що інституційна модель москвофільства, побудована на кулуарних домовленостях, опорі на старше покоління духовенства й експлуатації адміністративного ресурсу, зазнала невідворотного колапсу з настанням епохи масової політики. Запровадження загального виборчого права в Австро-Угорщині математично зафіксувало втрату рухом соціальної бази. Не витримавши ідеологічної та організаційної конкуренції з модерними українськими партіями, керівництво течії перетворило її на закриту, цілком дотаційну структуру, життєдіяльність якої штучно підтримувалася виключно за рахунок таємного фінансування з Російської імперії. Відтак остаточне зникнення москвофільства з історичної арени після розпаду європейських імперій не було випадковістю чи виключно наслідком репресій воєнного часу, а стало логічним завершенням його внутрішнього інтелектуального банкрутства й повної невідповідності об'єктивним процесам європейського націотворення.

У процесі дослідження встановлено, що ідеологічна доктрина русофільства в Галичині пройшла складний еволюційний шлях від розмитого культурного традиціоналізму до чітко оформленої макрополітичної концепції «загальноруської єдності». Генеза цієї течії була зумовлена глибокою консервативною реакцією «староруської» еліти (насамперед вищого греко-католицького духовенства) на крах політичних сподівань періоду «Весни народів» 1848 року.

Втрата довіри до австрійського престолу, спричинена його стратегічним компромісом з польською шляхтою, змусила русинських консерваторів шукати ідеологічну та політичну опору поза межами імперії Габсбургів. Запропонована ними концепція приналежності галицьких русинів до єдиного народу «від Карпат до Камчатки» формувалася не стільки як органічний культурний вибір, скільки як спроба створити потужний геополітичний щит проти польської адміністративної й асиміляційної експансії.

Однак, ігноруючи реальні етнічні особливості місцевого населення, ця ідеологія набула виразних антимодерних рис. Її ключовим інструментом став

лінгвістичний догматизм – штучне конструювання та агресивне впровадження макаронічного «язичія», яке мало виконувати функцію ідеологічного фільтра. Використання штучної мови було спрямоване на свідоме блокування модерної української культури й поступову інтеграцію галицької інтелігенції в російський літературний простір.

Ідейний консерватизм та елітаризм руху безпосередньо визначили специфіку його організаційної розбудови, яка кардинально відрізнялася від принципів функціонування українського народовського табору. Інституційна архітектоніка москвофільства початково базувалася на монополізації та жорсткому контролю над традиційними, історично сформованими фундаціями, такими як Ставропігійський інститут і Народний дім. Це забезпечувало рухові потужний матеріальний ресурс, але водночас робило його заручником закритої бюрократії, відірваної від реальних потреб селянських мас.

Організаційна вертикаль русофільства, реалізована через мережу Товариства імені Михайла Качковського та апарат Руської народної партії, будувалася за суворим клерикальним зразком. Ключові керівні посади обіймали представники старшого покоління духовенства, що забезпечувало ієрархічну дисципліну, але повністю унеможливило внутрішньопартійну демократію та блокувало ініціативу молоді, невідворотно спричиняючи кадровий застій.

Визначальною організаційною характеристикою москвофільської інфраструктури (преси, студентських бурс, читалень) була її критична залежність від зовнішніх дотацій. На відміну від українського руху, що спирався на внутрішню соціальну самоорганізацію й низову кооперацію, життєздатність русофільських інституцій штучно підтримували таємними фінансовими субсидіями з фондів Російської імперії. Ця фінансова клієнтела призвела до втрати рухом самостійної політичної суб'єктності: редакційну й партійну політику диктували не інтереси галицького суспільства, а вимоги іноземних донорів. Закономірним наслідком такої організаційної деградації стала радикалізація течії на зламі ХІХ–ХХ століть.

Утративши легальний електоральний вплив, провід руху перетворив власні культурно-освітні осередки на інструменти розвідки й підривної діяльності в інтересах ворожої держави напередодні Першої світової війни, що остаточно дискредитувало організаційну модель москвофільства як антидержавну й антинаціональну.

Історичне значення москвофільського руху в контексті розвитку суспільно-політичного життя Галичини має яскраво виражений дуалістичний характер, оскільки поєднує відверто деструктивні наміри та практики з парадоксально стимулюючими макроісторичними наслідками для українського націєтворення. З одного боку, цей рух штучно спровокував глибоку інституційну та психологічну біфуркацію русинського суспільства, яка на кілька десятиліть суттєво загальмувала процеси його природної політичної консолідації.

Ця своєрідна «холодна громадянська війна» на рівні сільських громад, парафій і навіть окремих родин призвела до колосального марнотратства національної енергії, фінансів та інтелектуальних ресурсів. Стан перманентного внутрішньоетнічного конфлікту був максимально вигідним для польської крайової адміністрації, яка ефективно й цинічно застосовувала принцип «розділяй і володарюй», використовуючи інституційно слабших русофілів як адміністративну протизагону для стримування остаточної політичної емансипації української більшості. Крім того, геополітична радикалізація москвофільського проводу на початку XX століття і його неприхована колаборація з російською розвідкою мали катастрофічні наслідки для всього західноукраїнського регіону. Свідома антидержавна діяльність цієї течії надала австрійській військовій адміністрації формальний претекст для розгортання масових сліпих репресій у 1914 році, апогеєм яких стала масштабна трагедія концентраційного табору Талергоф, де разом з реальними агентами Росії постраждали тисячі випадкових галицьких селян і представників української національної інтелігенції.

З іншого боку, всупереч денационалізаційним намірам своїх ідеологів, русофільство в Галичині об'єктивно відіграло роль потужного негативного каталізатора, який критично пришвидшив модернізацію українського

національного руху. Жорстка, екзистенційна конкуренція з дотаційними москвофільськими інституціями змусила український табір (народовців, а згодом радикалів і соціал-демократів) до максимальної організаційної, соціальної й інтелектуальної мобілізації. Усвідомлюючи неможливість перемогти опонентів лише в площині елітарних теоретичних дискусій, українські суспільні діячі були змушені системно розбудовувати дієву, розгалужену й економічно незалежну інфраструктуру – масову мережу читалень «Просвіти», сільські кооперативи, кредитові спілки та модерні політичні партії.

Необхідність ефективної конкуренції за прихильність широких селянських мас остаточно утвердила використання живої народної мови й фонетичного правопису як єдиного можливого інструмента суспільної комунікації та просвітництва.

Отже, своєю безплідною консервацією архаїчних форм суспільного життя, догматичним мовним ретроградством і політично згубною орієнтацією на іноземні імперські центри москвофільство від зворотного довело життєздатність і соціальну адекватність українського національного проекту. Історичний крах русофільства в епоху загального виборчого права та масової політики беззаперечно підтвердив безальтернативність самостійного українського шляху, який зумів успішно відповісти на економічні й культурні виклики часу й завершити процес формування модерної європейської нації.